

ประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 4 (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)

(02/04/ 2394–01/10/2411)

ด้านการปกครอง

1. การใช้กฎหมาย

ในสมัยรัชกาลที่ 4 อารยธรรมตะวันตกได้เข้ามามีบทบาทในวงราชการอย่างมาก กฎหมายตราสามดวง ที่ไทยเคยใช้อยู่ไม่สามารถนำมาใช้บังคับได้ทั้งหมด เนื่องจากชาวต่างชาติมักใช้เป็นข้ออ้างอยู่เสมอว่า กฎหมายไทยป่าเถื่อน ล้าสมัย กฎหมายบางข้อไม่ยุติธรรมหรือบางครั้งรุนแรงเกินกว่าเหตุ จึงได้มีการตรากฎหมายขึ้นใหม่เกือบ 500 ฉบับ

2. การพิพากษาคดีและการศาล

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศาล ส่วนใหญ่ยังคงใช้แบบเดิมยังไม่ได้รวมเป็นกระทรวงเดียวกัน การพิจารณาคดีความต่าง ๆ ได้โปรดให้ยกเลิกวิธีการพิจารณาพิพากษาตามจารีตนครบาลอันทารุณโหดร้ายเสีย มีการจัดตั้ง ศาลคดีต่างประเทศหรือศาลต่างประเทศ

3. กำเนิดตำรวจนครบาล

ได้มีการจัดตั้งตำรวจพระนครบาลหรือโปลิส Polis ขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2404

4. การฝึกทหารแบบยุโรป

การฝึกทหารที่กล่าวมานี้เป็นการฝึกเพื่อใช้เป็นทหารรักษาพระองค์เท่านั้น การป้องกันประเทศยังคงใช้วิธีเดิมทั้งสิ้น

5. ปรับปรุงการทหารเรือ

ได้โปรดให้เปลี่ยนแปลงเรือรบใหม่ จากเรือกำปั่นรบใช้ใบมาเป็น เรือกำปั่นรบกลไฟ

ด้านเศรษฐกิจ

ในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงวิธีการค้าขายกับต่างประเทศอย่างมาก อันเนื่องมาจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง กับอังกฤษและชาติอื่น ๆ ทำให้ระบบการค้าแบบผูกขาด โดยพระคลังสินค้าถูกยกเลิก ยกเลิกพระคลังสินค้า ยกเลิกสินค้าต้องห้าม เปลี่ยนแปลงวิธีการเก็บภาษีจากเรือสินค้าใหม่ ถือว่าเป็นการปฏิวัติประเพณีการค้าขายของไทยครั้งใหญ่

ด้านคมนาคม

กำเนิดถนนสายแรก ในปี พ.ศ. 2405 เมื่อสร้างเสร็จฝรั่งเรียกว่า NEW ROAD ปัจจุบันคือ ถนนเจริญกรุง โปรดให้สร้างถนนบำรุงเมือง และถนนเฟื่องนคร นอกจากนี้ยังมีการขุดคลองเพิ่มดังนี้ คลองผดุงกรุงเกษม คลองถนนตรง คลองเจดีย์บูชา คลองมหาสวัสดิ์ คลองดำเนินสะดวก คลองภาษีเจริญ

ด้านศาสนา

1. การจัดระเบียบการปกครองสงฆ์
2. การสร้างและจำลองพระพุทธรูป
3. การสร้างและบูรณะ ปฏิสังขรณ์วัด วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามเป็นพระอารามประจำรัชกาล 4
4. ส่งสมณทูตไปลังกา เพื่อนำพระไตรปิฎกที่ยืมมาในสมัยรัชกาลที่ 3 ไปคืน
5. ทรงอุปถัมภ์ศาสนาต่าง ๆ

ด้านสังคมและวัฒนธรรม

1. การเปลี่ยนแปลงพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา
2. โปรดฯ ให้มีการเลือกตั้งผู้พิพากษาชั้นสูง ในตำแหน่งมหาราชครูโรหิตาจารย์
3. โปรดฯ ให้ยกเลิกประเพณีห้ามราษฎรเข้าเฝ้าในเวลาพระมหากษัตริย์เสด็จประพาส และเลิกการยิงธนูใส่ตารายฎฐที่เฝ้าหน้าขึ้นมองพระมหากษัตริย์
4. โปรดฯ ให้ราษฎรเข้าเฝ้าถวายฎีกาต่อพระองค์ด้วยตนเอง
5. ทรงประกาศห้าม การบังคับหญิงให้แต่งงานโดยเจ้าตัวไม่สมัครใจ
6. ทรงประกาศอนุญาตให้ เจ้าจอมที่ไม่ประสงค์จะอยู่รับราชการ ถวายบังคมลาออกไปได้
7. ทรงประกาศห้ามบิดามารดาและสามี ขายนบุตร ภรรยาลงเป็นทาสโดยเจ้าตัวไม่สมัครใจ
8. ทรงพยายามใช้แรงงานของกรรมกรรับจ้างมากกว่าการเกณฑ์แรงงานจากราษฎร
9. โปรดฯ ให้ขุนนางสวมเสื้อในเวลาเข้าเฝ้าทุกคนและ ทรงอนุญาตให้ชาวต่างชาติเข้าเฝ้าพระองค์ได้

ด้านกวีและวรรณกรรม

1. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
2. หม่อมราโชทัย (ม.ร.ว. กระจ่าง อิศรางกูร) แต่ง นิราศลอนดอน จดหมายเหตุเรื่องราชทูตไทยไปเมืองลอนดอน
3. พระยาอิสราณูภาพ แต่ง พระสุรณคำฉันท์ อุเทนคำฉันท์
4. หลวงจักรปราณี (ฤกษ์) แต่ง นิราศพระปฐม นิราศพระปลิว นิราศทวาราวดี
5. หม่อมเจ้าอิสริยาภรณ์ แต่ง เพลงยาวเจ้าอิสริยาภรณ์ หรือที่นิยมเรียกว่า ภาษีอิสริยาภรณ์

ด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

นโยบายการเปิดประเทศของรัชกาลที่ 4 นำประเทศไทยก้าวไปสู่ยุคใหม่ ทำความเข้าใจด้านภาษาและวัฒนธรรมของชาวตะวันตก ปรับปรุงวัฒนธรรมประเพณีของไทยที่ชาวต่างชาติ ดูถูกเหยียดหยาม ขจัดอุปสรรคทางการค้าขายกับชาติตะวันตก สืบเนื่องมาจากการสนธิสัญญาเบาว์ริง พระราชวินิจฉัยของอังกฤษได้

ส่ง เซอร์ยอห์น เมาว์ริง Sir John Bowring ซึ่งเป็นผู้ตรวจการค้าของอังกฤษจากฮ่องกง เป็นทูตเข้ามาเจรจาทำการค้ากับไทย การเจรจาอันสำคัญยิ่ง ในประวัติศาสตร์ได้เริ่มขึ้น ในเดือนเมษายน 2398

การแต่งตั้งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับต่างประเทศ

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศส

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ส่งคณะทูตสยาม ไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศฝรั่งเศส โดยมีพระยาศรีพิพัฒน์ (แพ บุนนาค) เป็นราชทูต เจ้าหมื่นไวยวรนาถ เป็นอุปทูต พระณรงค์วิจิตร เป็นตรีทูต เชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้าแผ่นดินโปแลนด์ที่ 3 ในปี พ.ศ. 2404 โดยขบวนเรือของกองทัพฝรั่งเศส

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกัมพูชา - ฝรั่งเศส

ได้มีการลงนามกัน ณ กรุงปารีส เมื่อ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2410 การเสียดินแดนครั้งนี้ นับเป็นการเสียดินแดนให้กับฝรั่งเศสครั้งแรกของไทย

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่า

เกิดสงครามตีเมืองเชียงตุง ระหว่าง พ.ศ. 2395 – 2396 เป็นสงครามครั้งสุดท้ายระหว่างไทยกับพม่า

ประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 5 (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)

(01/10/2411-23/10/2453)

ด้านการปกครอง

มีการปรับปรุงระเบียบบริหารราชการแผ่นดินดังนี้

ตั้งสภาแผ่นดิน 2 สภาได้แก่

1. รัฐมนตรีสภา Council of State ประกอบด้วยขุนนางที่มีบรรดาศักดิ์ ชั้นเจ้าพระยาทั้งหมด 12 คน มีพระองค์ท่านเป็นประธาน รัฐมนตรีสภามีหน้าที่ถวายคำปรึกษาราชการแผ่นดิน รวมทั้งพิจารณาพระราชบัญญัติ พระราชกำหนดกฎหมายต่าง ๆ ด้วย เหมือนสภานิติบัญญัติในปัจจุบัน
2. องคมนตรีสภา Privy Council ประกอบด้วยสมาชิก 49 คน มีเชื้อพระวงศ์ 13 พระองค์ ทำหน้าที่เป็นสภาที่ปรึกษา ราชการในพระองค์และมีหน้าที่ปฏิบัติราชการแผ่นดินตามแต่จะมีพระราชดำรัส

ปฏิรูปองค์การบริหารในส่วนกลางใหม่ดังนี้

เดิมมีอยู่ 6 กรม ได้แก่ กรมมหาดไทย กรมกลาโหม กรมเมือง กรมวัง กรมท่า และกรมนา

ตั้งขึ้นใหม่ 6 กรม ได้แก่ กรมพระคลัง กรมยุติธรรม กรมธรรมการ กรมโยธาธิการ กรมยุทธนาธิการ และ กรม

มรุชาทร รวมเป็น 12 กรม ต่อมายกฐานะขึ้นเป็นกระทรวง ภายหลังได้ยุบกระทรวงยุทธนาธิการเข้ากับ

กระทรวงกลาโหม และ กระทรวงมรุชาทรรวมเข้ากับกระทรวงวัง คงเหลือ 10 กระทรวงดังนี้

1. กระทรวงมหาดไทย
2. กระทรวงกลาโหม
3. กระทรวงนครบาล
4. กระทรวงการต่างประเทศ
5. กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
6. กระทรวงวัง
7. กระทรวงเกษตราธิการ
8. กระทรวงยุติธรรม
9. กระทรวงโยธาธิการ
10. กระทรวงธรรมการ

กระทรวงต่าง ๆ มีอำนาจหน้าที่ดังนี้

1. กระทรวงมหาดไทย มีอำนาจหน้าที่บังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายเหนือรวมทั้งหัวเมืองประเทศราชทางเหนือ
2. กระทรวงกลาโหม มีอำนาจหน้าที่บังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายใต้ กรมทหารเรือ กรมช้าง กรมแสง
3. กระทรวงการต่างประเทศ มีอำนาจหน้าที่จัดการเรื่องเกี่ยวกับการต่างประเทศ
4. กระทรวงนครบาล มีอำนาจหน้าที่จัดการในเรื่องความปลอดภัยในพระนคร ดูแลรักษาบัญชีพลคูแลเกี่ยวกับคุก
5. กระทรวงวัง มีอำนาจหน้าที่จัดการเกี่ยวกับเรื่องในราชสำนักและพระราชพิธีต่าง ๆ
6. กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ มีอำนาจหน้าที่เก็บภาษีอากรและการเงิน ที่เป็นรายรับรายจ่ายของแผ่นดิน
7. กระทรวงเกษตรและพาณิชย์การ มีอำนาจหน้าที่จัดการเรื่องเพาะปลูก การป่าไม้ การค้า รวมทั้งเรื่องโฉนดที่ดินซึ่งเริ่มมีในสมัยรัชกาลที่ 5
8. กระทรวงยุติธรรม มีอำนาจหน้าที่จัดการเรื่องศาลทั้งปวง
9. กระทรวงยุทธนาธิการ มีอำนาจหน้าที่จัดการเกี่ยวกับทหารบกและทหารเรือแบบยุโรป
10. กระทรวงธรรมการ มีอำนาจหน้าที่จัดการเกี่ยวกับเรื่องศาสนา การศึกษา การพยาบาล และพิพิธภัณฑ์
11. กระทรวงโยธาธิการ มีอำนาจหน้าที่จัดการเกี่ยวกับเรื่องการก่อสร้างต่าง ๆ ตลอดจนการไปรษณีย์ โทรเลขและรถไฟซึ่งเริ่มมีในสมัยรัชกาลที่ 5

12. กระทรวงมหาดไทย มีอำนาจหน้าที่ดูแลรักษาพระราชลัญจกรและหนังสือราชการทั้งปวงที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์

การบริหารราชการส่วนภูมิภาค

โปรดฯให้จัดระเบียบบริหารราชการหัวเมืองใหม่ ให้ยกเลิกเมืองพระยามหานคร ชั้นเอก โท ตรี จัตวา และหัวเมืองประเทศราช โดยจัดเป็นมณฑลเทศาภิบาล ให้อยู่ในความดูแลของกระทรวงมหาดไทยเพียงกระทรวงเดียว ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2449 ได้จัดแบ่งพระราชอาณาจักรออกเป็น 18 มณฑลดังนี้

มณฑลลาวเฉียงหรือมณฑลพายัพ มีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง

มณฑลลาวพวนหรือมณฑลอุดร มีศูนย์กลางอยู่ที่หนองคาย

มณฑลลาวกาวหรือมณฑลอีสาน มีศูนย์กลางอยู่ที่จำปาศักดิ์

มณฑลเขมร หรือมณฑลบูรพา มีศูนย์กลางอยู่ที่พระตะบอง

มณฑลลาวกลางหรือมณฑลราชสีมา มีศูนย์กลางอยู่ที่นครราชสีมา

มณฑลภูเก็จ มีศูนย์กลางอยู่ที่ภูเก็ต

มณฑลพิษณุโลก มีศูนย์กลางอยู่ที่พิษณุโลก

มณฑลปราจีนบุรี มีศูนย์กลางอยู่ที่ปราจีนบุรี

มณฑลราชบุรี มีศูนย์กลางอยู่ที่ราชบุรี

มณฑลนครชัยศรี มีศูนย์กลางอยู่ที่นครปฐม

มณฑลนครสวรรค์ มีศูนย์กลางอยู่ที่นครสวรรค์

มณฑลกรุงเก่า มีศูนย์กลางอยู่ที่อยุธยา

มณฑลนครศรีธรรมราช มีศูนย์กลางอยู่ที่นครศรีธรรมราช

มณฑลไทรบุรี มีศูนย์กลางอยู่ที่ไทรบุรี

มณฑลจันทบุรี มีศูนย์กลางอยู่ที่จันทบุรี

มณฑลปัตตานี มีศูนย์กลางอยู่ที่ปัตตานี

มณฑลชุมพร มีศูนย์กลางอยู่ที่ชุมพร

มณฑลกรุงเทพฯ มีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเทพมหานคร

มณฑลกรุงเทพฯ ประกอบด้วย 6 เมือง ได้แก่ พระนคร ธนบุรี ปทุมธานี นนทบุรี นครเขื่อนขันธ์ และ

สมุทรปราการ

ในปี พ.ศ. 2440 ทรงตราพระราชบัญญัติปกครองท้องถิ่น สำหรับจัดการปกครองในเขตอำเภอ ตำบลและหมู่บ้าน ตามแผนภูมิดังนี้

องค์กร

กระทรวงมหาดไทย

มณฑลเทศาภิบาล

เมือง

แขวง (อำเภอ)

ตำบล

หมู่บ้าน

ผู้บังคับบัญชา

เสนาบดี

ข้าหลวงเทศาภิบาลหรือสมุหเทศาภิบาล

ผู้ว่าราชการเมือง

หมื่น (นายอำเภอ)

พัน (กำนัน)

ทนาย (ผู้ใหญ่บ้าน)

การปรับปรุงกฎหมายและการศาล

โปรดฯ ให้รวบรวมศาลที่สังกัดกระทรวงและไม่สังกัดทั้งหมด มาขึ้นกับกระทรวงยุติธรรมนับว่าเป็นการแยกอำนาจ ตุลาการ ออกจาก ฝ่ายบริหาร ได้เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทย สิ่งที่ปรับปรุงแก้ไขทางการศาลมีดังนี้

1. ศาลในกรุง

โปรดฯ ให้ตั้ง ศาลโปริสภา สำหรับทำหน้าที่เปรียบเทียบคดีความวิวาทของราษฎรที่เกิดขึ้นในท้องที่ และเป็นคดีที่มีโทษขนาดเบา ต่อมา ศาลโปริสภา ได้เปลี่ยนเป็น ศาลแขวง เมื่อ 1 ตุลาคม 2478

2. ศาลหัวเมือง

โปรดฯ ให้จัดตั้งกองข้าหลวงพิเศษ ขึ้นคณะหนึ่งมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ (พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์) เป็นประธาน จัดการแก้ไขธรรมเนียมศาลยุติธรรมทั่วพระราชอาณาจักร ให้เป็นแบบเดียวกันทั้งหมด กองข้าหลวงพิเศษชุดนี้ มีหน้าที่สำคัญ 2 ประการคือ

2.1 จัดตั้งศาลยุติธรรมสำหรับพิจารณาคดีขึ้นตามหัวเมืองทั้งปวงเสียใหม่

2.2 ชำระสะสางคดีความที่ค้างอยู่ในศาลตามหัวเมืองต่าง ๆ ให้หมดสิ้นไป

3. จัดแบ่งชั้นของศาล

เพื่อให้ระเบียบการศาลยุติธรรมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยเป็นหลักฐานมั่นคง ยั่งยืน ก็โปรดฯ ให้ตราพระ
 ธรรมนูญ ศาลยุติธรรม ขึ้นเมื่อ 1 มิถุนายน 2451 โดยแบ่งศาลออกเป็น 3 แผนก คือ

3.1 ศาลฎีกา

3.2 ศาลสถิตยุติธรรมกรุงเทพฯ

3.3 ศาลหัวเมือง

สิ่งที่ปรับปรุงแก้ไขทางด้านกฎหมายมีดังนี้

1. ได้จ้างชาวต่างประเทศที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย
2. ได้โปรดฯ ให้ตั้ง กองร่างกฎหมาย สำหรับทำหน้าที่ตรวจสอบชำระบรรดาพระราชกำหนดกฎหมาย
 ต่าง ๆ เพื่อให้ได้ ตัวบทกฎหมายที่ทันสมัยตามแบบอารยประเทศ โดยมีกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์เป็นประธาน
3. ตั้งโรงเรียนสอนวิชากฎหมายขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2440 โดยมีกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดี
 กระทรวง ยุติธรรมเป็นผู้อำนวยการ ด้วยเหตุนี้ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ จึงได้รับการว่าเป็น พระบิดาแห่ง
กฎหมายและการศาลไทย
4. ยกเลิกการลงโทษแบบจารีตนครบาล จากผลการปฏิรูปการศาลและการชำระกฎหมายให้ทันสมัย ทำให้ การ
 พิจารณาคดีแบบจารีตและวิธีลงโทษแบบป่าเถื่อนทารุณต่าง ๆ ได้ถูกยกเลิกไปโดยสิ้นเชิง

การทหาร

เริ่มการฝึกทหารตามแบบยุโรปเพื่อใช้ป้องกันราชอาณาจักร ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นการฝึกทหารเกณฑ์
 แบบยุโรปเพื่อใช้เป็นทหารรักษาพระองค์เท่านั้น ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้โปรดฯ ให้ปรับปรุงกองทัพดังนี้

1. ปรับปรุงหน่วยทหารในกองทัพใหม่ จัดแบ่งออกเป็น กรม กอง เหล่า หมวด หมู่ ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย พร้อม
 จัดอัตราเงินเดือนให้สอดคล้องกันและปรับปรุงอาวุธยุทโธปกรณ์ วิธีการฝึกตลอดจนเครื่องแบบให้ทันสมัย
 กำเนิดสถาบันกองทัพ
2. ตั้งโรงเรียนนายร้อยทหารบก ตั้งกรมเสนาธิการทหารบก ตั้งโรงเรียนแผนที่ ตั้งโรงเรียนนายเรือ
3. ส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาการทหารในทวีปยุโรป อาทิ จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครชัยศรี
 สุรเดช จบจากอังกฤษ เป็นเสนาธิการ ทหารบกคนแรกของไทย พลเรือเอก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง
 ชุมพรเขตอุดมศักดิ์ จบจากอังกฤษ เป็นนักเรียน นายเรือพระองค์แรกของไทยและเป็นพระบิดาแห่งกองทัพเรือ
ไทย
4. ตราพระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหาร ขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อ 29 สิงหาคม 2448
5. สร้างเรือรบ อาทิ เรือพระที่นั่งจักรี เรือพาลีรั้งทวีป เรือสุคริพครองเมือง
6. สร้างป้อมพระจุลจอมเกล้า ป้อมปู้เจ้าสมิงพราย เพื่อป้องกันข้าศึกทางทะเล

การตำรวจ

ขยายกิจการตำรวจนครบาล ให้มีจำนวนมากขึ้น เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยภายในพระนคร
ตั้งกรมตำรวจขึ้น เพื่อปราบปรามโจรผู้ร้ายและดูแลทุกข์สุข ของราษฎร ในส่วนภูมิภาค
ตั้งกรมตำรวจภูบาลขึ้น เพื่อช่วยเหลือตำรวจ

ตั้งโรงเรียนนายร้อยตำรวจขึ้น ณ จังหวัดนครราชสีมา ต่อมาย้ายมาตั้งอยู่ที่ โรงเรียนนายร้อยตำรวจ จังหวัด
นครปฐม

ด้านเศรษฐกิจ

1. การปรับปรุงระบบการคลัง แยกการคลังออกจากกรมท่า ให้กรมท่ามีหน้าที่ทางด้านการต่างประเทศ
เพียงอย่างเดียว ทรงตั้ง หอรัษฎากรพิพัฒน์ ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2416 ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์เพื่อเป็น
สำนักงานกลางเก็บผลประโยชน์ รายได้ภาษีอากรของแผ่นดินมารวมไว้ที่แห่งเดียว ต่อมาได้ยกฐานะ
หอรัษฎากรพิพัฒน์ ขึ้นเป็น กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เมื่อ พ.ศ. 2435

2. ตรากฎหมายกวัดขันภาษีอากร โปรด ฯ ให้ตราพระราชบัญญัติสำหรับ หอรัษฎากรพิพัฒน์ ขึ้นเมื่อ 4 มิถุนายน
2416 โดยวางหลักเกณฑ์การเรียกเก็บภาษีอากรให้ทันสมัยตามแบบสากล

3. การปรับปรุงระบบภาษีอากรแบบใหม่ พ.ศ. 2435 ทรงตั้งข้าหลวงคลัง ไปประจำทุกมณฑล เพื่อทำหน้าที่เก็บ
ภาษีอากรจากราษฎร โดยตรง แล้วรวบรวมส่งไปยังกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

4. ยกเลิกระบบเจ้าภาษีนายอากร เปลี่ยนให้เทศาภิบาลเก็บภาษีเองเหมือนกันหมดทุกมณฑล

5. จัดทำงบประมาณแผ่นดิน ขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2439 โดยแยกพระราชทรัพย์ของพระองค์ออกจากรายได้
ของแผ่นดิน ตั้ง พระคลังข้างที่ ขึ้นสำหรับจัดการทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ สำหรับรายได้ภาษีอากรของ
แผ่นดิน ให้พระคลังมหาสมบัติเป็นผู้ควบคุมดูแล

6. จัดระบบเงินตราใหม่ โดยยกเลิกระบบเงินพดด้วง หน่วยเงิน เฟื้อง ซีก เลี้ยว อัฐ โสฬส ตำลึง ชั่ง โดยสร้างหน่วย
เงินขึ้นใหม่ ให้ใช้ เหรียญบาท เหรียญสลึง เหรียญสตางค์ กำหนดให้ 100 สตางค์ เท่ากับ 1 บาท พร้อมทั้งผลิต
เหรียญสตางค์ทำด้วยทองคำขาวมี 4 ราคา ได้แก่ 20 สตางค์ 10 สตางค์ 5 สตางค์ และ 2 สตางค์ครึ่ง

7. ตราพระราชบัญญัติธนบัตร ร.ศ. 121 จัดพิมพ์ธนบัตรรุ่นแรก มีราคา 5 บาท 10 บาท 20 บาท 100 บาทและ 1000
บาท ต่อมาเพิ่มชนิด 1 บาท

8. เปลี่ยนมาตรฐานเงินมาเป็นมาตรฐานทองคำ ร.ศ. 127 เมื่อ 11 พฤศจิกายน 2451 เพื่อรักษาอัตราแลกเปลี่ยน
เงินตราไทยให้สอดคล้องกับหลักสากลทั่วไป

9. กำเนิดธนาคารแห่งแรก เดิมเรียกว่า บุคคลักย์ Book Clup แล้วขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจดทะเบียน
เป็นบริษัทให้ถูกต้องตามกฎหมาย มีชื่อว่า บริษัท แบนก์สยามกัมมาจล ทุนจำกัด ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น ธนาคาร
ไทยพาณิชย์ จำกัด เมื่อ พ.ศ. 2482

มีการผลิตเงินพดด้วงเพียง ๒ ครั้งเพื่อใช้เป็นที่ระลึก ไม่ได้ทำออกใช้ทั่วไป

การสาธารณสุขโลก

-กำเนิดการไฟฟ้า โดยมี จอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) เป็นผู้ริเริ่มจำหน่ายไฟฟ้าและขยายกิจการมาเป็น การไฟฟ้านครหลวงในปัจจุบัน

-กำเนิดการประปา ในเดือนกรกฎาคม 2452 ได้โปรดให้เริ่มดำเนินการสร้างประปาขึ้น โดยเก็บกักน้ำ ที่คลองเชียงราก จังหวัดปทุมธานี แล้วขุดคลองประปาสำหรับส่งน้ำเข้ามาจนถึงคลองสามเสน พร้อมทั้งฝังท่อเอกและอุปกรณ์อื่น ๆ เพื่อให้ราษฎรมีน้ำสะอาดใช้

-กำเนิดโรงพยาบาลแห่งแรก ตั้งอยู่ บริเวณริมคลองบางกอกน้อย ฝั่งธนบุรี เดิมเรียก โรงพยาบาลวังหลัง ดำเนินกิจการเมื่อ 26 เมษายน 2431 ต่อมาภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น โรงศิริราชพยาบาล แต่คนทั่วไปชอบเรียกกันว่า โรงพยาบาลศิริราช กำเนิดโรงเรียนแพทย์ ใน โรงพยาบาลศิริราช เมื่อ 2432 เรียกว่า โรงเรียนแพทยากร ต่อมาเรียกราชแพทยาลัย ภายหลังคือ คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล ของมหาวิทยาลัยมหิดลในปัจจุบัน

-ตั้งสภาอุณาโลมแดง เนื่องจากกรณี พิพาทเรื่องพรมแดนระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ในวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 มีทหารไทยบาดเจ็บล้มตายเป็นจำนวนมาก จึงจัดตั้ง สภาอุณาโลมแดงแห่งชาติสยาม ขึ้น เพื่อจัดหาทุนซื้อยาและเครื่องเวชภัณฑ์ ส่งไปบรรเทาทุกข์ทหารที่บาดเจ็บในสงครามครั้งนี้ ต่อมาได้ขยายกิจการช่วยเหลือกว้างขวางออกไปถึงประชาชนทั่วไปและภายหลังได้ เปลี่ยนชื่อเป็น สภากาชาดสยาม และเปลี่ยนเป็น สภากาชาดไทย ในปัจจุบัน

-ตั้งกรมสุขาภิบาล ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2440 เพื่อดูแลรักษาความสะอาด กำจัดกลิ่นเหม็น ควบคุมโรคติดต่อต่าง ๆ ให้ราษฎรมีสุภาพอนามัยที่ดี แล้วขยายไปยังส่วนภูมิภาค โดยทดลองจัดการสุขาภิบาลหัวเมืองขึ้นเป็นครั้งแรก ที่ ตำบลท่าฉลอม จังหวัดสมุทรสาครเมื่อ พ.ศ. 2448 ครั้นกิจการสุขาภิบาลได้ผลดี เป็นที่น่าพอใจ ในปี พ.ศ. 2451 ได้จัดการสุขาภิบาลหัวเมืองขึ้นทั่วไปมีอยู่ 2 ประเภทคือ สุขาภิบาลเมือง และ สุขาภิบาลตำบล ต่อมาได้กลายเป็นเทศบาล

จัดตั้ง โอสถศาลารัฐบาล เพื่อเป็นสถานประกอบการและผลิตยาสามัญประจำบ้าน ส่งไปจำหน่ายแก่ราษฎรชาวบ้านเรียกว่า ยาโอสถสภา ต่อมาเปลี่ยนมาเรียกว่า ยาตำราหลวง

การคมนาคมขนส่งและการสื่อสาร

-กำเนิดการรถไฟ สร้างทางรถไฟหลวงสายแรก กรุงเทพฯ – อยุธยา เมื่อ 26 มีนาคม 2439และขยายกิจการไปทั่วทุกภูมิภาค

-เริ่มกิจการรถรางในกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2430

-เริ่มกิจการไปรษณีย์ โปรดฯ ให้ตั้งกรมไปรษณีย์ เมื่อ 4 สิงหาคม 2426

-เริ่มกิจการโทรเลข โทรเลขสายแรกคือกรุงเทพฯ – สมุทรปราการ เมื่อ พ.ศ. 2412

ต่อมาได้รวมกิจการไปรษณีย์โทรเลขเข้าด้วยกัน เรียกว่า กรมไปรษณีย์โทรเลข

-เริ่มกิจการโทรศัพท์ เมื่อปี พ.ศ. 2424

ด้านศาสนา

-การสร้าง บูรณะ และปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม

วัดที่สร้างในรัชกาลนี้ ได้แก่ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ถือว่าเป็นวัดประจำรัชกาลที่ 5 วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม วัดเทพศิรินทราวาส วัดราชาธิวาส (รื้อและสร้างใหม่ทั้งหมด) นอกจากนี้ยังสร้างตามหัวเมือง เช่น วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ ที่บางปะอิน จังหวัดอยุธยา วัดอภัยภูวนาคนิมิตร และวัดจุฬาทิศธรรมสภาราม ที่เกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี

-การชำระและพิมพ์พระไตรปิฎก ในรัชกาลนี้ทรงสร้างพระไตรปิฎก “ฉบับทองทิบ” ด้วยคัมภีร์โบราณ เหมือนอย่างกษัตริย์ในอดีตและยังโปรดฯ ให้สร้าง พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์

-ตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์

-กำเนิดสถาบันการศึกษาสำหรับสงฆ์ คือ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ณ วัดมหาธาตุฯ และ มหามกุฏราชวิทยาลัย ณ วัดบวรนิเวศวิหาร

ได้พระบรมสารีริกธาตุจากอินเดีย เมื่อ พ.ศ. 2442 นำมาไว้ที่พระเจดีย์ทองสัมฤทธิ์ ในคูหาพระสถูป บนยอดพระบรมบรรพต วัดสระเกศฯ

ได้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ จากเมืองพุทธคยา ประเทศอินเดีย นำมาปลูกไว้ ณ วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ ต้นหนึ่ง และที่วัดอภัยภูวนาคนิมิตร เกาะสีชัง จังหวัดชลบุรีต้นหนึ่ง

นอกจากนี้ยังบำรุงศาสนาอื่น ๆ อาทิ ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ สร้างมัสยิด ให้ศาสนาอิสลามนิกายซุนหนี่ อนุญาตให้บาทหลวงมิสสิทีร์หาซื้อที่ดินสร้าง โบสถ์ ของคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิก และพระราชทานเงิน 1,000 เหรียญดอลลาร์ ให้คณะมิชชันนารีสร้างโรงเรียน ของศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนท์

ด้านศิลปและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงประเพณี

-การสืบราชสันตติวงศ์ เดิมการสืบราชบัลลังก์จะใช้ตำแหน่ง พระมหาอุปราช หรือ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) สืบราชสันตติวงศ์จากพี่ไปหาน้อง ทรงเปลี่ยนมาเป็นจากพ่อไปหาลูก โดยยกเลิกตำแหน่ง พระมหาอุปราช หรือ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) เสีย แล้วตั้งตำแหน่ง มกุฎราชกุมาร ขึ้นแทน ผู้ได้รับการสถาปนาให้เป็น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร พระองค์แรกคือ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ (สิ้นพระชนม์ เมื่อพระชันษาได้เพียง 17 ปี) ต่อมาจึงโปรดให้สถาปนาเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ขึ้นเป็น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร (ต่อมาได้ขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ 6)

-เลิกประเพณีหมอบคลานเข้าเฝ้า เปลี่ยนมาเป็นให้ยืนหรือนั่งเก้าอี้แทนและใช้ถวายคำนับตามแบบฝรั่งแสดงความเคารพ

-เปลี่ยนทรงผม โดยแต่เดิมชายไทยไว้ทรงหลักแจว (มหาดไทย) มาเป็นทรงสากล ผู้หญิงเดิมไว้ผมเปีย (ผมทัด) เปลี่ยนมาไว้ผมยาว

- เปลี่ยนประเพณีการแต่งกาย เริ่มมีการสวมถุงเท้ารองเท้า ใส่เสื้อนอกมีผ้าผูกคอ หรือแต่งเครื่องแบบเวลาเข้าเฝ้า ออกแบบชุดข้าราชการที่เรียกว่า เสื้อราชแปดแฉก Raj Pattern ต่อมาเรียกว่า ราชปะแตนที่ อันแปลว่าแบบหลวง นุ่งผ้าสีม่วงโจงกระเบนตามแบบไทยเดิม
- เปลี่ยนแปลงการใช้ศักราช โดยเลิกใช้จุลศักราชมาเป็นรัตนโกสินทรศักราช โดยเริ่มนับ พ.ศ. 2325 เป็น ร.ศ. 1 เริ่มใช้วันทางสุริยคติในทางราชการ โดยใช้วันที่ 1 เมษายน เป็นวันขึ้นปีใหม่ ส่วนวันทางพุทธศักราชยังคงใช้วันตามจันทรคติแบบเดิมคือให้ใช้ วันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 เป็นวันขึ้นปีใหม่
- เลิกประเพณี โคนผมไว้ทุกข์ แต่เดิมเมื่อพระมหากษัตริย์สวรรคต ราษฎรต้อง โคนผมไว้ทุกข์และนุ่งขาวหมุด พระองค์โปรดฯให้ยกเลิกเสีย คงแต่ให้แต่งกายไว้ทุกข์ตามขนบประเพณี

การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา

- กำเนิดโรงเรียนหลวง ขึ้นในพระบรมมหาราชวัง บริเวณพระตำหนักสวนกุหลาบ มีพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารียงกูร) เป็นอาจารย์ใหญ่ จึงเรียกชื่อโรงเรียนว่า โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ต่อมากิจการขยายใหญ่ขึ้น กลายมาเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ปัจจุบันคือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- โปรดฯให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารียงกูร) เรียบเรียงแบบเรียนหลวง 6 เล่ม ได้แก่ มูลบทบรรพกิจ วาหนิตินิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวยากรณ์พิจารณา และพิศาลการันต์
- กำเนิดโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรแห่งแรก ณ วัดมรรณพาราม ตำบลเสาชิงช้าง กรุงเทพฯ
- ตั้งกระทรวงธรรมการ หรือกระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน
- ปรับปรุงหลักสูตร โดยประกาศเลิกใช้แบบเรียนหลวง 6 เล่มของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารียงกูร) มาใช้แบบเรียนเร็วของ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ แทน และประกาศใช้โครงการศึกษาสำหรับชาติ ขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2441
- ตั้งโรงเรียนบำรุงสตรีวิชา นับว่าเป็นโรงเรียนสตรีของรัฐบาลโรงเรียนแรก
- กำเนิดโรงเรียนฝึกหัดครู หรือโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ โดยมีสถานที่เรียน ณ บ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา และต่อมาได้กำเนิด สามีคณาจารย์สมาคม ขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2445
- กำเนิดการสอบชิงทุนเล่าเรียนหลวง หรือที่เรียกว่า กิงสกอลาชิป

ลักษณะสังคมของไทย

สังคมของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ มีการแบ่งชนชั้นออกเป็น 4 ประเภทคือ

เจ้านาย

ขุนนาง หรือ ข้าราชการ

ไพร่ หรือ สามัญชน

ทาส

1. เจ้านาย คือผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากพระมหากษัตริย์ แต่ไม่ได้หมายความว่าผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากพระมหากษัตริย์ทุกคนจะเป็นเจ้า นายหมด ลูกหลานของพระมหากษัตริย์จะถูกลดศกฺยตามลำดับ และ ภายใน 5 ชั่วคน ลูกหลานของเจ้านายก็จะกลายเป็นสามัญชน ราชสกุลจะจะมีเพียง 5 ชั้นคือ เจ้าฟ้า เป็นชั้นสูงสุด เจ้าฟ้าคือ พระโอรส ธิดาของพระมหากษัตริย์อันประสูติจากอัครมเหสี

พระองค์เจ้า คือ พระโอรส ธิดาของพระมหากษัตริย์อันประสูติแต่พระสนม หรือเป็นพระโอรส ธิดาของเจ้าฟ้าหม่อมเจ้า คือ พระโอรส ธิดา ของพระองค์เจ้า

หม่อมราชวงศ์ คือ บุตรธิดาของหม่อมเจ้า

หม่อมหลวง คือ บุตรธิดาของหม่อมราชวงศ์

พอถึงชั้นหม่อมราชวงศ์และหม่อมหลวง ก็ถือว่าเป็นสามัญชนแล้วมิได้มีสิทธิพิเศษเช่นเจ้านายชั้นสูงแต่อย่างใด เพื่อเฉลิมพระเกียรติและตอบแทนเจ้านายที่ได้ทำความดีความชอบในราชการ พระมหากษัตริย์ จะทรงแต่งตั้งเจ้านายนั้น ๆ ให้ทรงกรม ซึ่งมีลำดับชั้นเหมือนกับยศของขุนนางดังนี้

ชั้นสูงสุดคือ กรมพระยา กรมพระ กรมหลวง กรมขุน กรมหมื่น ตามลำดับ

เจ้านายชั้นเจ้าฟ้า ถ้าได้ทรงกรมจะเริ่มตั้งแต่ กรมขุน ขึ้น ไป ตั้งแต่พระองค์เจ้าลงมาเมื่อ ได้ทรงกรม จะต้องเริ่มตั้งแต่ กรมหมื่น

สิทธิพิเศษของเจ้านายคือ เมื่อเกิดมีคดี ศาลอื่น ๆ จะตัดสิน ไม่ได้ นอกจากศาลกรมวัง และจะขายเจ้านายลงเป็นทาสไม่ได้ เจ้านายจะไม่ถูกเกณฑ์แรงงานด้วยประการใด ๆ

2. ขุนนาง หรือ ข้าราชการ ยศของขุนนางเรียงลำดับจากชั้นสูงสุดลงไปดังนี้

สมเด็จพระเจ้าพระยา เจ้าพระยา พระยา พระ หลวง ขุน หมื่น พัน ทนาย

พระมหากษัตริย์จะพระราชทานยศและเลื่อนยศ ให้ตามความดีความชอบ นอกจากยศแล้วพระมหากษัตริย์ยังพระราชทานราชทินนามต่อท้ายยศให้ขุนนางด้วย ราชทินนามจะเป็นเครื่องบอกหน้าที่ที่ได้ เช่น เจ้าพระยามหาเสนา พระยาจำแสนยกร มักจะเป็นขุนนางฝ่ายทหาร เจ้าพระยาจักรี พระยาธรรมา พระยาพลเทพ พระยาพระคลัง เป็นขุนนางฝ่ายพลเรือน สิทธิพิเศษของขุนนางคือไม่ถูกเกณฑ์แรงงานและสิทธินี้ครอบคลุมไปถึงผู้เป็น ลูกด้วย ขุนนางที่มีศักดินาตั้งแต่ 400 ไร่ขึ้นไป มีสิทธิแต่งตั้งทนายว่าความให้ในศาล ได้เข้าเฝ้า และมีสิทธิ์มีไพร่อยู่ในสังกัดได้

3. ไพร่ หรือสามัญชน หมายถึง ผู้ชายที่มีอายุ 18 – 60 ปี ชายฉกรรจ์ที่เป็นสามัญชนจะต้องสังกัด เพื่อสังกัดเจ้านายหรือขุนนางคนใดคนหนึ่งซึ่งเรียกว่า มูลนาย หากผู้ใดขัดขึ้น มิยอมสังกัดมูลนาย หรือไปรายงานตัวเป็นไพร่ จะมีโทษและจะไม่ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมาย เช่น ไม่มีสิทธิ์ในการถือครองที่ดินทำกิน จะฟ้องร้องใครไม่ได้ ไพร่มี 3 ประเภทดังนี้

3.1 ไพร่สม คือ ชายที่มีอายุ 18 – 20 ปี สังกัดมูลนายที่เป็นเจ้านายและขุนนางเพื่อให้ฝึกหัดใช้งาน

3.2 ไพร่หลวง คือ ชายที่มีอายุ 20 – 60 ปี มีหน้าที่รับราชการแผ่นดิน ตามการเกณฑ์แรงงานตามสมัยแต่ถ้ามีลูกเข้าเกณฑ์แรงงานแทนตนถึง 3 คน ก็จะไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานให้ปลดออกจากราชการได้ก่อนอายุ 60 ปี

3.3 ไพร่ส่วย คือ ชายที่มีอายุ 20 – 60 ปี ที่ไม่ประสงค์เข้ารับราชการ โฉนดเกณฑ์แรงงาน รัฐบาลอนุญาตให้นำเงินหรือสิ่งของมาชำระแทนแรงงานได้ เรียกเงินหรือสิ่งของที่ใช้แทนแรงงานว่า ส่วย หรือเงินค่าราชการ

4. ทาส มีอยู่ 7 ประเภทดังนี้

4.1 ทาสสินไถ่ คือ ทาสที่ขายตัวเองหรือถูกผู้อื่นขายให้แก่นายเงินต้องทำงานจนกว่าจะหาเงินมาไถ่ค่าตัวได้ จึงจะหลุดพ้นเป็นไท

4.2 ทาสในเรือนเบี้ย คือ ลูกของทาสที่เกิดมาในเวลาที่พ่อ แม่กำลังเป็นทาสอยู่

4.3 ทาสไถ่มาแต่บิดามารดา คือ ลูกทาสที่ได้จากพ่อหรือแม่ของเด็กที่เป็นทาส

4.4 ทาสท่านให้ คือ ทาสที่เดิมเป็นของผู้หนึ่งแล้วถูกยกให้เป็นกรรมสิทธิ์ของอีกผู้หนึ่ง

4.5 ทาสที่ช่วยมาจากท้าวทโษ คือ ผู้ที่ถูกต้องโทษต้องเสียค่าปรับแต่ไม่มีเงินให้ แล้วมีนายเงินเอาเงินมาใช้แทนให้ ผู้ต้องโทษก็ต้องเป็นทาสของนายเงิน

4.6 ทาสที่เลี้ยงไว้เมื่อเกิดทุกข์ภัย คือ ในเวลาที่มีภยันตรายทำให้ข้าวยากหมากแพง ไพร่บางคน อดอยากไม่สามารถเลี้ยงตัวเองได้ต้องอาศัยมูลนายกิน ในที่สุดก็ต้องยอมเป็นทาสของมูลนายนั้น

4.7 ทาสเชลยคือ ทาสที่ได้มาจากการรบทัพจับศึกหรือการทำสงคราม เมื่อได้ชัยชนะจะต้อน ผู้แพ้สงครามมาเป็นทาส

ขั้นตอนการเลิกทาส

การปลดปล่อยทาสให้เป็นอิสระแก่ตนเองนั้นจำเป็นจะต้องค่อยเป็นค่อยไป เพราะสังคมไทยมีทาสมาเป็นเวลาหลายศตวรรษ การยกเลิกทาสโดยฉับพลันย่อมจะกระทบกระเทือนต่อผลประโยชน์ของกลุ่มมูลนายที่มีทาสในครอบครอง ดังนั้นรัชกาลที่ 5 จึงทรงเตรียมแผนการในการเลิกทาสอย่างมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การออกประกาศให้ทำการสำรวจจำนวนทาสใน พ.ศ.2417 คือ ได้มีการประกาศให้ผู้ที่มิทาสในครอบครองได้ทำการสำรวจตรวจสอบจำนวนทาสในครอบครองของตนว่ามีอยู่เท่าไร รวมทั้งระยะเวลาที่ทาสจะต้องเป็นทาสจนกว่าจะพ้นค่าตัว ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสะดวกในการวางแผนขั้นต่อไป โดยเฉพาะให้มีการสำรวจและจดทะเบียนทาสที่เกิดตั้งแต่ปีมะโรง พ.ศ.2411 อันเป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ เป็นมา ทั้งนี้เพื่อเตรียมการเอาไว้สำหรับการวางแผนเลิกทาสต่อไป

2. การประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์กระษียรอายุลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417 ซึ่งได้กำหนดแนวทางในการปฏิบัติดังนี้

(1) ถ้าทาสคนใดที่ถูกขายตัวเป็นทาสเกิดใน พ.ศ.2411 และในปีต่อๆ มาจนถึงอายุ 21 ปีให้พ้นค่าตัวเป็นไท ไม่ว่าทาสจะอยู่กับมูลนายเดิม หรือย้ายโอนไปอยู่กับนายมูลใหม่ ส่วนทาสที่เกิดก่อน พ.ศ.2411 ก็คง

เป็นทาสต่อไปตามกฎหมายเดิม

(2) ถึงแม้ว่าบุคคลซึ่งเกิดตั้งแต่ พ.ศ.2411 เป็นต้นมานั้น จะได้รับการปลดปล่อยตามเงื่อนไขเวลาที่กล่าวมาแล้ว ต่อเมื่อถึง พ.ศ.2431 เป็นต้น ไปก็ตาม แต่ก็สามารถได้รับการไถ่ถอนให้พ้นจากความเป็นทาสได้ในราคาพิเศษซึ่งถูกกว่า ทาสที่เกิดก่อน พ.ศ.2411

(3) กำหนดว่าถ้าผู้ใดจะนำบุตรหลานของตนไปขายเป็นทาสซึ่งเกิดตั้งแต่ พ.ศ.2411 และมีอายุต่ำกว่า 15 ปีลงมาไปขายเป็นทาส จะต้องขายในอัตราซึ่งกำหนดไว้ในพิกัตกระเบียรอายุใหม่ในรัชกาลที่ 5

(4) ห้ามผู้ที่เกิดใน พ.ศ.2411 หรือบิดามารดาของตนเองขายตนเป็นทาส โดยที่ตนเองและบิดามารดากล่าวเท็จว่ามีได้เกิดใน พ.ศ.2411 จะต้องถูกลงโทษด้วย

(5) ห้ามมุลนายคิดค่าข้าว ค่าน้ำ กับเด็กชายหญิงที่ติดตามพ่อแม่ พี่น้อง ป้า น้า อา ของคนที่ขายตัวเป็นทาส จนกลายเป็นเจ้าหนี้ของเด็กและเอาเด็กเป็นทาสต่อไปด้วย

พระราชบัญญัติกระเบียรอายุลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417 นี้ มิได้ใช้บังคับในทุกมณฑล มีบางมณฑลมิได้บังคับใช้ คือ มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือหรือมณฑลพายัพ มณฑลตะวันออกหรือมณฑลบูรพา มณฑลไทยบุรี กลันตัน ตรังกานู ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าขณะนั้นมณฑลเหล่านี้ยังเป็นประเทศราชอยู่ จึงไม่นับรวมเข้ามาในพระราชอาณาเขตตามความหมายของพระราชบัญญัตินี้

3. การประกาศเลิกทาสในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ (มณฑลพายัพ) พ.ศ.2443

พ.ศ.2443 ได้มีการประกาศใช้ พระราชบัญญัติลักษณะทาสมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ โดยมีมุ่งหมายที่จะให้การเลิกทาสในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือได้ดำเนินไปอย่างเป็น ขั้นตอน ซึ่งมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 21 กันยายน 2443 เป็นต้นไป

4. การประกาศแผนการเลิกทาสในมณฑลบูรพาใน พ.ศ.2447

พ.ศ.2447 ได้มีการประกาศใช้ พระราชบัญญัติลดค่าตัวทาสในมณฑลบูรพา เพื่อเตรียมการเลิกทาสในมณฑลบูรพาอย่างเป็นขั้นตอน แต่ต่อมาใน พ.ศ.2449 ไทยก็เสียมณฑลบูรพาให้แก่ฝรั่งเศส

5. การประกาศใช้พระราชบัญญัติทาสรัตนโกสินทร์ศก 124 ใน พ.ศ. 2448

พ.ศ.2448 รัชกาลที่ 5 ทรงโปรดเกล้าฯให้ตราพระราชบัญญัติทาสรัตนโกสินทร์ศก 124 ซึ่งถือว่าเป็นแผนการเลิกทาสขั้นสุดท้ายในรัชสมัยของพระองค์ ตามพระราชบัญญัติฉบับนี้มีการกำหนดหลักการและวิธีการในการปลดปล่อยที่สำคัญ บางประการ คือ

(1) กำหนดให้บรรดาลูกทาสที่เกิดมาไม่ต้องตกเป็นทาสในเรือนเบี้ยตั้งแต่ก่อนและ ห้ามคนที่เป็ไทแก่ตัวและทาสที่หลุดพ้นค่าตัวกลับไปเป็นทาสอีก

(2) ให้มีการลดค่าตัวทาสลงเดือนละ 4 บาท ซึ่งจะทำให้ทาสเป็นไทแก่ตัวเร็วขึ้น ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้ทรงโปรดเกล้าฯให้ใช้ พระราชบัญญัติทาสรัตนโกสินทร์ศก 124 กับมณฑลพายัพอีกด้วย

จะเห็นได้ว่าพระบรมราชโองการปลดปล่อยทาสให้เป็นอิสระแก่ ตนเองของพระบาทสมเด็จพระ

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดำเนินไปในลักษณะอย่างเป็น ขั้นตอน โดยอาศัยเวลาเพื่อให้เกิดการปรับตัวพร้อมที่จะรับต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ของบรรดาเจ้าของทาส อันจะทำให้การปลดปล่อยทาสดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย และเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติในระยะต่อมา ทั้งนี้เป็นเพราะความสุจริตกัมภีรภาพของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยแท้

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสมัยนี้มีการปรับปรุงบ้านเมืองหลายอย่างที่จะช่วยสนับสนุนให้ งานวรรณกรรมก้าวหน้า คือ การตั้ง โรงเรียน การพิมพ์หนังสือ การตั้งหอสมุดแห่งชาติและเกิด โบราณคดีสโมสรที่ ช่วยส่งเสริมงานด้านการประพันธ์ การศึกษาประวัติศาสตร์และ โบราณคดี ประกอบกับได้รับอารยธรรมตะวันตก เผยแพร่เข้ามาอีกด้วย

กวีและวรรณกรรมที่สำคัญในสมัยรัชกาลที่ 5 มีดังนี้

1. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชนิพนธ์พระราชพิธีสิบสองเดือน ไกลบ้าน พระราชนิพนธ์ทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี ลิลิตนิทราชาคริต บทละครเรื่องเงาะป่า กวีนิพนธ์เบ็ดเตล็ด กลอน ไดอารี่ชิมทรากับตามเสด็จ ไทรโยค โคลงรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์จดหมายเหตุความทรงจำ พระราชนิพนธ์เทียบลัทธิพุทธศาสนาฝ่ายหินยานกับมหายาน พระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน และพระราชนิพนธ์เสด็จประพาสตามที่ต่าง ๆ ตลอดจนพระราชหัตถเลขานี้ทรงมีถึงเจ้านายและบุคคลสำคัญต่าง ๆ อีกมากมาย

2. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

พระนิพนธ์ส่วนใหญ่ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และตำนาน จนได้รับการยกย่องว่าเป็น พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ และโบราณคดีไทย ผลงานที่สำคัญของท่าน ได้แก่ ตำนานพระพุทธรเจดีย์ นิทาน โบราณคดี ไทยรบพม่า เที้ยวเมืองพม่า พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2

3. พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

ผู้แต่ง แบบเรียนภาษาไทย ในสมัยนั้น จำนวน 6 เล่ม ประกอบด้วย มูลบทบรรพกิจ วาหนิตต์นิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไหวพจน์พิจารณาและพิศาลการันต์ นอกจากนี้ยังมีพรรณพฤกษา สัตวาทิธาน ไหวพจน์ประพันธ์ นิติสารสาธก

4. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ โดยใช้พระนามแฝงว่า ประเสริฐอักษร ทรงเป็นผู้ให้กำเนิดละครเรื่องแต่งบทละครเรื่อง วรรณกรรมที่นิพนธ์ไว้มีทั้งแปลจากภาษาอังกฤษและที่ทรงแต่งเอง อาทิ สาวเครือฟ้า อาหารบราตรี พงศาวดารไทยใหญ่ พงศาวดารพม่า จดหมายเหตุลาตุแบร์ ราชคุณานุสรณ์ โคลงลิลิตมหามงกุฏ

5. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร เจ้าฟ้ากรมขุนเทพทวารวดี (เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ)

ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือไว้ในสมัยนั้น อาทิ เที้ยวเมืองพระร่วง ลิลิตพ่าย

การเสียดินแดนในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5

ในช่วง พ.ศ.2394-2453 การล่าอาณานิคมของประเทศต่างๆ ในยุโรป ได้แผ่อิทธิพลเข้ามาในทวีปเอเชีย ประเทศต่างๆ ในเอเชียจึงต้องตกเป็นอาณานิคมแก่ประเทศในยุโรปหลายประเทศด้วยกันประเทศไทยก็เป็นประเทศหนึ่งที่ถูกอิทธิพลจากการล่าอาณานิคมครอบคลุมมาถึงจนกระทั่งทำให้ต้องเสียดินแดนบางส่วนไป แต่ก็ยังรักษาเอกราชของชาติไว้ได้ ดินแดนทั้งหมดที่ไทยต้องเสียไป มีดังนี้

การเสียดินแดนให้ ฝรั่งเศส สมัยรัชกาลที่ 4

1. การเสียดินแดนในเขมรหรือเขมรส่วนนอก พ.ศ.2410 (รัตน โกสินทร์ศักราช 86) ฝรั่งเศสคิดว่าแม่น้ำโขงที่ไหลผ่านดินแดนของประเทศเขมร สามารถนำฝรั่งเศสเข้าไปสู่แคว้นยูนนานของประเทศจีนได้ ซึ่งฝรั่งเศสจะใช้เป็นที่ระบายสินค้าที่สำคัญ ขณะนั้นเขมรตกเป็นประเทศราชของไทย ฝรั่งเศสกับไทยจึงเกิดเรื่องบาดหมางใจกันขึ้น โดยฝรั่งเศสอ้างว่า ฉนวนได้ตกเป็นของฝรั่งเศสและดินแดนต่อจากฉนวนลงไป โดยที่เขมรยินยอมทำสนธิสัญญาลับยอมอยู่ ภายใต้อำนาจของฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2406 แต่ถึงกระนั้นสมเด็จพระนโรดมแห่งเขมรได้ทรงมีหนังสือรายงานกราบบังคมทูลต่อ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าพระองค์ทรงถูกบีบบังคับให้ลงนาม แต่ยังมี ความจงรักภักดีต่อไทยเสมอ ต่อมาในวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ.2410 ไทยจึงจำต้องยอมลงนามในสนธิสัญญากับฝรั่งเศสรับรองอย่างเป็นทางการว่าเขมรเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศส โดยไทยจะไม่เรียกร้องให้เขมรส่งเครื่องราชบรรณาการให้แก่ไทยตั้งแต่ก่อน ส่วนดินแดนพระตะบอง เสียมราฐ (เขมรส่วนใน) ก็ยังอยู่ภายใต้การปกครองของไทยตามเดิม

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศส สมัยรัชกาลที่ 5

2. การเสียแคว้นสิบสองเจ้าไทย พ.ศ.2431 (รัตน โกสินทร์ศักราช107) ฝรั่งเศสขอทำสนธิสัญญากับไทย เพื่อตั้งสถานกงสุลที่หลวงพระบาง พ.ศ.2431 โดยให้ นายออกุสต์ ปาวี (Monsieur August Pavie) เป็นกงสุลประจำ ต่อมาพวกฮ่อเข้าปล้นเขตแดนไทยจนถึงหลวงพระบาง ไทยจึงรีบยกทัพไปปราบปรากฏว่าสามารถขับไล่พวกฮ่อออกจากเขตแดนไทยได้ทั้งหมด แต่ฝรั่งเศสยังคงยึดแคว้นสิบสองเจ้าไทย และหัวพันทั้งห้าทั้งหกไว้ไม่ยอมยกทัพกลับไป โดยอ้างว่าจะคอยปราบปรามพวกฮ่อ

3. การเสียดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง พ.ศ.2436 (รัตน โกสินทร์ศักราช 112) ฝรั่งเศสต้องการให้ลาวหรือฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงตกเป็นเมืองขึ้นของตน จึงใช้ข้ออ้างว่าฉนวนและเขมรเคยมีอำนาจเหนือลาวมาก่อน เมื่อฉนวนกับเขมรเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสดินแดนต่างๆ เหล่านี้ก็ควรตกเป็นของฝรั่งเศสด้วยใน พ.ศ.2436 (ร.ศ.112) ฝรั่งเศสจึงส่งกองทัพเรือมาตามลุ่มแม่น้ำโขงและส่งเรือรบ 2 ลำ มาปิดปากแม่น้ำเจ้าพระยา ทหารได้ทำการยิงต่อสู้ไม่สำเร็จ มีคนได้รับบาดเจ็บและเรือเสียหายมาก นายปาวีซึ่งเป็นเอกอัครราชทูตฝรั่งเศสประจำประเทศไทย ได้ยื่นคำขาดที่จะ

ปิดน่านน้ำไทย ถ้าไทยไม่ปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของฝรั่งเศส และปิดอ่าวไทยทันที รัฐบาลไทยจึงต้องปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของฝรั่งเศสทุกประการเพื่อเอกราชและอธิปไตยของชาติ วิกฤตการณ์ ร.ศ.112 นี้ นับว่าไทยสูญเสียดินแดนครั้งสำคัญและมากที่สุด โดยต้องยอมยกอาณาจักรลาวเกือบทั้งหมดให้กับฝรั่งเศส

4. การเสียดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง พ.ศ.2446 (รัตนโกสินทร์ศกราช 122) จากวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 ทำให้ฝรั่งเศสยึดดินแดนจันทบุรี ซึ่งนับว่าเป็นเมืองยุทธศาสตร์เมืองหนึ่งของไทย ไว้เป็นประกันถึง 10 ปี ไทยจึงหาทางแลกเปลี่ยนโดยยอมยกเมืองมโนไพรและจำปาศักดิ์ ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับเมืองปากเซ และดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ตรงข้ามกับเมืองหลวงพระบางไว้ใน พ.ศ.2448 ฝรั่งเศสจึงยอมถอนทหารออกจันทบุรี แต่กลับไปยึดเมืองตราดไว้แทน

5. การเสียดินแดนมณฑลบูรพา พ.ศ.2449 (รัตนโกสินทร์ศกราช 125) ไทยยอมทำสัญญาอมณฑลบูรพา ซึ่งประกอบด้วยเมือง พระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ (เขมรส่วนใน) ให้แก่ฝรั่งเศส เพื่อแลกเปลี่ยนกับจังหวัดตราดและเกาะต่างๆ ที่อยู่ใต้แหลมสิงห์ ลงไปจนถึงเกาะกูดที่ฝรั่งเศสยึดไว้สิ่งสำคัญที่ไทยได้รับจากการลงนามในสัญญานี้ เมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2449 คือ ฝรั่งเศสยอมผ่อนผันให้คนในบังคับฝรั่งเศสที่เป็นชาวเอเชีย ซึ่งมาจดทะเบียนภายหลังวันลงนามในสัญญาให้ขึ้นอยู่ในอำนาจของศาลไทย แต่ศาลกงสุลของฝรั่งเศสก็ยังคงมีอำนาจที่จะเรียกคดีจากศาลไทยไปพิจารณาใหม่ได้ จนกว่าไทยจะประกาศใช้ประมวลกฎหมายครบถ้วนแล้ว

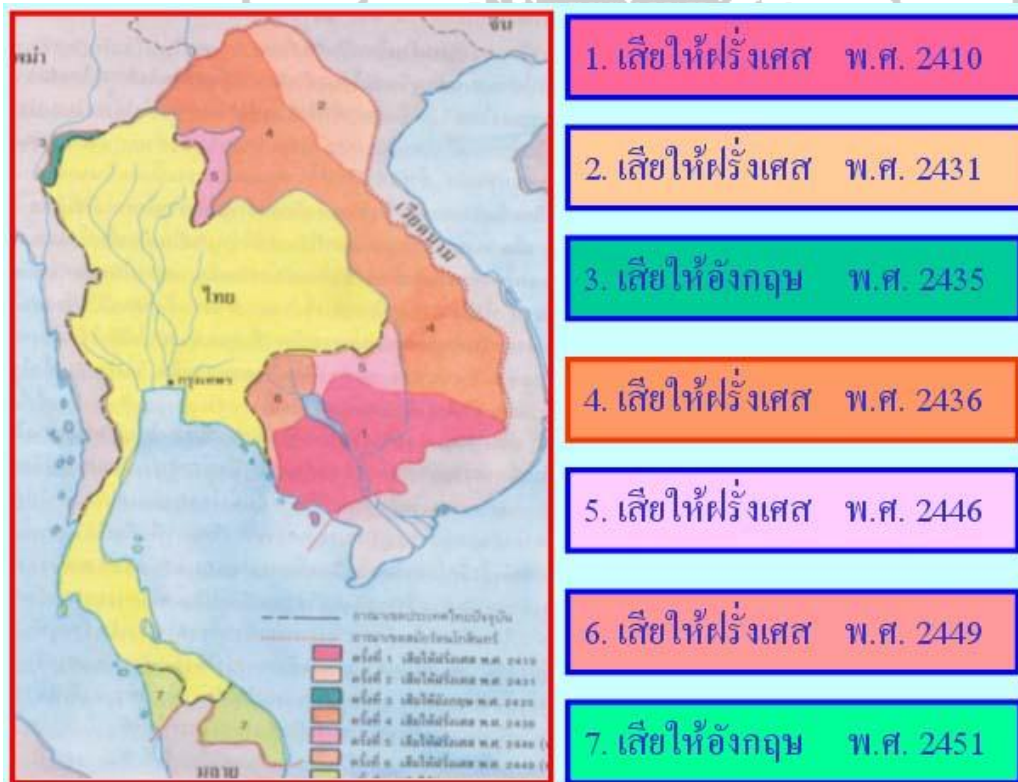
ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษ

6. อนุสัญญาลับไทยทำกับอังกฤษ พ.ศ.2440 วันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2440 รัฐบาลได้ลงนามในอนุสัญญาลับร่วมกับอังกฤษ โดยตกลงว่ารัฐบาลไทยจะไม่ยินยอมให้ชาติหนึ่งชาติใด เช่าซื้อหรือถือกรรมสิทธิ์ในดินแดนไทย ตั้งแต่บริเวณใต้ตำบลบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ลงไป โดยไม่ได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาลอังกฤษเป็นลายลักษณ์อักษร ส่วนอังกฤษตกลงให้ความคุ้มครองทางทหารแก่ไทยกรณีที่ถูกชาติอื่นรุกรานผลของอนุสัญญานับนี้ ทำให้อังกฤษมีอิทธิพลทางการเมืองและการค้าในดินแดนไทย ตั้งแต่ตำบลบางสะพานไปจนตลอดแหลมมลายู เพียงชาติเดียว ทำให้ไทยเสียเปรียบมาก และเมื่อไทยถูกฝรั่งเศสบังคับให้ยกดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงให้ฝรั่งเศส อังกฤษก็ไม่ได้ให้ความช่วยเหลือแต่อย่างใด และอนุสัญญานี้ยังเป็นการละเมิดสิทธิประเทศอื่นๆ ที่มีไมตรีกับไทยอีก ทำให้รัฐบาลต้องพยายามหาวิธีทางจะยกเลิกเสียโดยเร็ว

7. การเสียรัฐไทรบบุรี กลันตัน ตรังกานู และปะลิสให้อังกฤษ พ.ศ. 2452 รัตนโกสินทร์ศกราช 128 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากประพาสยุโรปครั้งที่ 2 พ.ศ.2452 นายเอ็ดเวิร์ด สโตรเบล ซึ่งเป็นที่ปรึกษาาราชแผ่นดินชาวอเมริกาเสนอ ให้ไทยแลกดินแดนมลายูกับการยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขต

ของคนในประเทศอังกฤษในประเทศไทย ขอเงินสร้างทางรถไฟสายใต้ และยกเลิกอนุสัญญาฉบับปี พ.ศ.2440 การดำเนินงานนี้ประสบผลสำเร็จ มีการลงนาม ในสนธิสัญญา วันที่ 10 มีนาคม พ.ศ.2451 มีใจความสำคัญดังต่อไปนี้

รัฐบาลไทยยอมยกดินแดนรัฐมลายู คือ ไทรบุรี กลันตัน ตรัง กานู ปะลิส รวมทั้งเกาะใกล้เคียงให้อังกฤษ ฝ่ายอังกฤษยอมให้คนในบังคับอังกฤษทั้งยุโรปและเอเชีย ซึ่งได้จดทะเบียนไว้กับกงสุลก่อนทำสัญญา ให้ไปขึ้นกับศาลต่างประเทศ ส่วนคนในบังคับอังกฤษ ที่จดทะเบียนหลัง ทำสนธิสัญญานี้ให้ไปขึ้นศาลไทย แต่ขอให้มิที่ปรึกษาทางกฎหมายเป็นชาวยุโรปเข้าร่วมพิจารณาด้วย แต่ศาลกงสุลของอังกฤษก็ยังมีสิทธิจะถอนคดีของคนในบังคับอังกฤษไปพิจารณาได้ สนธิสัญญานี้มีผลกระท้งไทยประกาศใช้ประมวลกฎหมายให้ครบถ้วนเป็นเวลา 5 ปี ในสัญญานี้ให้ยกเลิกอนุสัญญาฉบับ พ.ศ.2440 ด้วย และการสร้างรถไฟสายใต้ รัฐบาลอังกฤษจะให้รัฐบาลไทยกู้เงิน 5 ล้านปอนด์ โดยคิดดอกเบี้ยต่ำ แต่ต้องให้ชาวอังกฤษเป็นผู้ควบคุมการก่อสร้างทางรถไฟสายนี้เอง เพราะอังกฤษต้องการให้บรรจบกับทางรถไฟในมลายูของอังกฤษ

สมัยรัชกาลที่ 6 (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) (23/10/2453-25/11/2468)

ด้านการปกครอง

การปรับปรุงการระเบียบบริหารราชการส่วนกลาง

แยกกรมทหารเรือเดิมออกจากกระทรวงกลาโหม มาตั้งเป็นกระทรวงทหารเรือ

จัดตั้งกระทรวงมรุธาธรขึ้นมาใหม่

ตั้งสภาเผยแผ่พาณิชย์ (ต่อมาเป็นกระทรวงพาณิชย์)

รวบรวมกรมช่างสิบหมู่ จัดตั้งเป็น กรมศิลปากร

ปรับปรุงกระทรวงโยธาธิการแล้วเปลี่ยนชื่อเป็น กระทรวงคมนาคม

โอนกรมธรรมการไปขึ้นกับกระทรวงวัง แล้วเปลี่ยนชื่อกระทรวงธรรมการเป็น กระทรวงศึกษาธิการ

รวมกระทรวงนครบาลเข้ากับกระทรวงมหาดไทย

สร้างสนาม บินดอนเมือง และ ตั้งกองบิน ขึ้นเมื่อ 27 มีนาคม พ.ศ. 2457 ให้มีฐานะเทียบเท่า กรม สังกัดกองทัพบก

ต่อมาได้ขยายงานมาเป็น กรมอากาศยาน แล้วกลายมาเป็น กองทัพอากาศ

การปรับปรุงการระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาค

โปรดให้รวมมณฑลที่อยู่ใกล้กันจัดตั้งเป็น ภาค แต่ละภาคมี อุปราช มีอำนาจตรวจตราเหนือ สมุหเทศาภิบาลใน

ภาคนั้น ๆ และยังทำหน้าที่เป็นสมุหเทศาภิบาลประจำมณฑลซึ่งตั้งเป็นสำนักงานภาคนั้นด้วย ตำแหน่ง อุปราช

และ สมุหเทศาภิบาล ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ ไม่ต้องขึ้นต่อกระทรวงมหาดไทย

ส่วนกรุงเทพฯ ซึ่งมีศักดิ์เสมอด้วยมณฑลหนึ่งนั้น ให้มีสมุหเทศาภิบาล เป็นหัวหน้าขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย

โปรดให้เปลี่ยนชื่อ เมือง เป็น จังหวัด

การวางรากฐานการปกครองระบอบประชาธิปไตย

ทรงให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนอย่างมาก ประจักษ์พยานที่สำคัญก็คือทรงยอมรับการวิจารณ์จากนักเขียนและ

นักหนังสือพิมพ์ ที่เขียนบทความกล่าวโจมตีรัฐบาล

พระองค์ได้วางแผนให้ข้าราชการของพระองค์รู้จักการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยจัดสร้างนครจำลองขึ้น

เพื่อฝึกฝนให้ข้าราชการบริหารของพระองค์ ให้ได้รู้จักและเข้าใจการปกครองระบอบประชาธิปไตย พระราชทานนาม

ว่า ดุสิตธานี เหตุการณ์ ร.ศ. 130

เมื่อรัชกาลที่ 6 ขึ้นครองราชย์ มีคณะบุคคลกลุ่มหนึ่ง ประกอบด้วย ทหารบก ทหารเรือ และพลเรือน ต้องการที่จะ

เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตย แต่ทำไม่สำเร็จ ทำให้ คณะปฏิวัติ ถูกจับกุม ถูกศาลตัดสินให้

ประหารชีวิต รวม 3 คน แต่รัชกาลที่ 6 ทรงพระราชทานอภัยโทษ และถูกปล่อยตัวทั้งหมดภายหลัง

การปรับปรุงกฎหมายและการศาล

1. จัดระเบียบการศาลใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2455 โดยให้แยกหน้าที่ราชการในกระทรวงยุติธรรมออกเป็น ฝ่ายตุลาการ และฝ่ายตุลาการ และให้ศาลฎีกามาสังกัดกระทรวงยุติธรรม และได้โปรดให้ตั้งตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกา ขึ้น
2. ประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เป็นครั้งแรก ส่งเสริมวิชาการกฎหมาย ให้ยกฐานะโรงเรียนกฎหมายที่ตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ให้เป็นโรงเรียนหลวงสังกัดกระทรวงยุติธรรม โปรดให้ตั้ง สถาบันนิติศึกษา ขึ้น มีหน้าที่สำหรับจัดระเบียบกับวางหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนกฎหมาย และโปรดให้จัดตั้ง เนติบัณฑิตยสภา ขึ้น เป็นสภาในพระบรมราชูปถัมภ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการศึกษาวิชากฎหมายและการว่าความ ควบคุมจรรยาความประพฤติของทนายความ

ด้านเศรษฐกิจ

การเก็บเงินรัชชูปการ เงินรัชชูปการคือ เงินส่วน ที่เก็บจากไพร่ส่วน

ด้านสาธารณูปโภค การคมนาคมขนส่งและการสื่อสาร

จัดตั้งกรมรถไฟ โปรดฯให้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธินเป็นผู้บังคับบัญชา ขยายทางรถไฟ อาทิ ทางสายเหนือถึงเชียงใหม่ โดยมีการขุดอุโมงค์ลอดเขาขุนตาล ซึ่งเป็นอุโมงค์รถไฟที่ยาวที่สุดในประเทศไทย สร้างสะพานพระราม 6 เพื่อเชื่อมทางรถไฟสายเหนือและสายใต้สายตะวันออกเฉียงถึงอรัญประเทศ สายใต้ถึงปางดงเบซาร์ เริ่มวางรากฐานการคมนาคมทางอากาศ โดยทดลองบิน ณ สนามราชกรีฑาสโมสร ต่อมาได้กำหนดกรมอากาศยานขึ้น และสร้างสนามบินดอนเมือง กำหนดการวิทยุโทรเลข ได้โปรดให้กระทรวงทหารเรือ เริ่มจัดตั้งสถานีวิทยุโทรเลขขึ้นสองสถานีคือที่ตำบลศาลาแดงจังหวัดกรุงเทพฯ และ จังหวัดสงขลาต่อมากิจการนี้ได้มารวมกับกรมไปรษณีย์โทรเลข จัดตั้งกรมท่อน้ำ ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น กรมชลประทาน มีการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่กั้นลำน้ำป่าสัก บริเวณตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระราชทานนามว่า เขื่อนพระราม 6 รัชกาลที่ 6 พร้อมด้วยบรรดาพระราชโอรสและพระราชธิดาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ร่วมกันบริจาคพระราชทรัพย์ สมทบกับเงินทุนที่เหลือจากราวจัดตั้งสภาอุณาโลมแดง ก่อตั้งโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เพื่อถวายเป็นพระราชอนุสรณ์ แห่งองค์สมเด็จพระบรมราชชนกนาถ

การตั้งปาสเตอร์สภา สาเหตุเพราะพระธิดาของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ต้องสิ้นพระชนม์ด้วยโรคพิษสุนัขบ้า จึงประกาศเรียโรบอคนบุญและพระราชทานทรัพย์ช่วยสร้างสถานปาสเตอร์ขึ้น ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น ปาสเตอร์สภา เพื่อให้เกียรติแก่ หลุยส์ ปาสเตอร์ นักวิทยาศาสตร์ชาวฝรั่งเศสผู้ค้นพบวัคซีนชนิดนี้

ตั้งสถานเสาวภา เพื่อเป็นเกียรติแก่ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ในปี พ.ศ. 2466 ได้เปิดสวนงู ขึ้นในสถานเสาวภาเพื่อใช้เป็นแหล่งผลิตเซรุ่มฉีดแก้พิษงู

ตั้งกรมสาธารณสุข โดยโอนงานการสุขาภิบาลทั้งหมด มาสังกัดอยู่ในกระทรวงมหาดไทย ตั้งกองอนุภาษาด โดยสภากาชาดไทยได้จัดให้มี การอนุภาษาด ขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2465 เพื่อฝึกให้เด็กได้ใส่ใจในการอนามัยและปลูกฝังให้มีจิตใจเมตตากรุณา รู้จักบำเพ็ญประโยชน์

ตั้งสถานีประชนาามัยพิทักษ์ ขึ้นเพื่อช่วยดูแลรักษาอนามัยให้แก่ประชาชนและแนะนำวิธียาบาลคนไข้ตามเคหสถานบ้านเรือน พร้อมกันนี้ก็ได้โปรดให้ตั้ง โรงเรียนนางสุขาภิบาล ขึ้น เพื่ออบรมนักเรียนที่สำเร็จวิชาพยาบาลมาแล้ว เข้าบรรจุประจำตามสถานีประชนาามัยพิทักษ์ ต่อมาสถานีประชนาามัยพิทักษ์ เปลี่ยนชื่อเป็น สถานีอนามัย

กำเนิดสภครณ โดยมีการจัดตั้งสภครณแห่งแรก คือสภครณวัดจันทรไม่จำกัดสินใช้ มีสำนักงานอยู่ที่ตำบลวัดจันทร อำเภอมือง จังหวัดพิษณุโลก โดยมีพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ (พระบิดาแห่งการสภครณ) เป็นนายทะเบียนพระองค์แรก

ตั้งคลังออมสิน เนื่องจากประชาชนได้รับความเดือดร้อน มีผู้ร้องเรียนว่าการรักษาทรัพย์สมบัตินั้น ยากลำบาก ไม่ทราบว่าจะนำทรัพย์ที่หามาได้ไปฝากไว้ที่ใดจึงจะปลอดภัย เพราะมีการปล้นสดมหรือฉ้อโกง จึงโปรดเกล้าให้ตราพระราชบัญญัติคลังออมสิน คลังออมสินนี้ได้วิวัฒนาการมาเป็น ธนาคารออมสิน ในปัจจุบัน

ด้านศาสนา

ส่งเสริมการสอนพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ ทรงสนับสนุนให้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระสังฆราชเจ้าองค์สกลมหาสังฆปริณายกในเวลานั้น ปรับปรุงแก้ไขการศึกษาและการสอบพระปริยัติธรรม เช่น ได้เปลี่ยนแปลงการสอบไล่ พระปริยัติธรรม จากวิธีการแปลด้วยปากมาเป็นวิธีเขียน จัดตั้งหลักสูตรนักธรรมและบาลีขึ้น ซึ่งได้ยึดเป็นแบบแผนจนถึงปัจจุบัน

ส่วนการบูรณะ ปฏิสังขรณ์วัดและปูชนียสถานนั้น ทรงมีพระราชดำริว่า วัดต่าง ๆ ในเวลานี้มีอยู่มากจนเหลือกำลังที่จะทำนุบำรุงดูแลให้ทั่วถึง อีกทั้งในเวลานี้ การศึกษาและสถานศึกษาเป็นสิ่งสำคัญ จำเป็น ยิ่งกว่าวัดเสียแล้ว ฉะนั้นจึงมิได้โปรดให้สร้างวัดเพิ่มขึ้นอีกแล้วเปลี่ยนมาสร้างโรงเรียนแทน ดังนั้นนับแต่ รัชกาลนี้เป็นต้นมา การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในด้านวัดถุ จึงมุ่งไปในด้านการบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นสำคัญและประเพณีการสร้างวัดประจำ รัชกาล ก็ได้เลิกล้มไปในคราวนั้นด้วย วัดที่สำคัญที่มีการบูรณะ ได้แก่ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดบวรนิเวศวิหาร วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ส่วนวัดในหัวเมือง ได้แก่ สร้างวิหารสำหรับประดิษฐาน พระร่วงโรจนฤทธิ์ ไว้ที่ วัดพระปฐมเจดีย์ นครปฐม วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี วัดสุวรรณดาราราม จังหวัดอยุธยา นอกจากนี้ยังได้สร้างพระพุทธรูปขึ้นอีก เช่น พระแก้วมรกตน้อย ซึ่งสร้างด้วยช่างชาวรัสเซีย พระนิโรคนคราย ซึ่งโปรดฯ ให้หล่อขึ้น 16 องค์ แล้วพระราชทานไปไว้ตาม วัดมหานิกาย ทำนองเดียวกับรัชกาลที่ 4 ได้สร้าง พระนิรันตราย พระราชทานไว้ตามวัดธรรมยุติกนิกาย

พระร่วงโรจนฤทธิ์ ประดิษฐานในซุ้มวิหารหน้าองค์พระปฐมเจดีย์ (ทิศเหนือ)สร้างในสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งได้พระเศียรพระหัตถ์ และพระบาท มาจากเมืองศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย แล้วโปรดฯให้ช่างทำรูปปั้นขี้ผึ้ง ปฏิสังขรณ์ให้บริบูรณ์ เต็มองค์ ทำพิธีหล่อที่วัดพระเชตุพนฯเมื่อ พ.ศ. 2456 เป็นพระพุทธรูปยืนปาง-ประทานอภัย เสร็จแล้วอัญเชิญไปประดิษฐานไว้ในซุ้มวิหารด้านเหนือ ตรงกับบันไดใหญ่ และพระราชทานนามว่าพระร่วงโรจนฤทธิ์ ศรีอินทราทิตย์ ธรรม-โมกษ มหาวชิราวุธราชูปถัมภ์พิตรและที่ฐานพระพุทธรูปองค์นี้ เป็นที่บรรจุพระอังคาร ของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ด้านศิลปวัฒนธรรม

ในรัชกาลนี้ การศึกษาของไทยได้เจริญก้าวหน้าขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางกว่าแต่ก่อนมาก อาทิ มีการขยายการศึกษาถึงชั้นอุดมศึกษา โดยนำเงินที่เหลือจากการบริจาคในการสร้างพระบรมรูปทรงม้า มาปรับปรุงโรงเรียนข้าราชการพลเรือน แล้วยกฐานะขึ้นเป็น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นับเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทย

บำรุงอาชีวศึกษา กำเนิดโรงเรียนเพาะช่าง

จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูสตรี ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2456 ต่อมาพระราชทานนามว่า โรงเรียนเบญจมราชาลัย จัดตั้งโรงเรียนพาณิชยการ เมื่อ พ.ศ. 2455 ตราพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ เมื่อ พ.ศ. 2461 เพื่อควบคุมโรงเรียนของบุคคลหรือคณะบุคคล ซึ่งแต่ก่อนมีชื่อเรียก โรงเรียนของเอกชนว่า โรงเรียนเขลยศักดิ์ ตราพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ขึ้นเพื่อบังคับให้เด็กทุกคนไม่เลือกเพศหรือศาสนาใด ที่มีอายุตั้งแต่ 7 ปีบริบูรณ์ขึ้นไปต้องไปเข้าเรียนหนังสืออยู่ในโรงเรียนจนถึงอายุ 14 ปีบริบูรณ์ โดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน นับว่าเป็นการจัดการศึกษาภาคบังคับเป็นครั้งแรก

กำหนดการศึกษาประชาชน ซึ่งโรงเรียนนี้ประชาชนในท้องที่จัดตั้งขึ้นด้วยทุนทรัพย์ของประชาชนในท้องที่ โดยมอบให้อยู่ในความดูแลของกระทรวงศึกษาธิการ โรงเรียนประเภทนี้ล้วนเป็นโรงเรียนประถมศึกษา เงินค่าใช้จ่ายสำหรับโรงเรียนประชานี้ ได้มาจากเงิน ซึ่งเรียกเก็บจากประชาชนเป็นรายปี เรียกว่า เงินค่าศึกษาพลี การเก็บเงินค่าศึกษาพลีนี้ เก็บจากชายที่มีอายุ 18 – 60 ปี โดยเก็บอย่างน้อยปีละ 1 บาทแต่ไม่เกิน 3 บาท ผู้ที่ได้รับ การยกเว้น ไม่ต้องเสียเงินค่าศึกษาพลีได้แก่ ผู้ที่ทำมาหากินไม่ได้ พระภิกษุ สามเณร บาทหลวง ทหาร ตำรวจ

โปรดให้ตั้งโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ 4 แห่งได้แก่

1. โรงเรียนมหาดเล็กหลวงกรุงเทพฯ ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2453 รับเฉพาะนักเรียนกินนอน เป็นโรงเรียนประจำ ทำนองเดียวกันกับปับลิสกุลของ ประเทศอังกฤษ
2. โรงเรียนราชวิทยาลัย ตั้งอยู่ที่ ตำบลบางขวาง จังหวัดนนทบุรี
3. โรงเรียนพรานหลวง ตั้งอยู่ที่สวนมิสกวัน เป็นโรงเรียนประถมโดยเฉพาะ
4. โรงเรียนมหาดเล็กหลวงเชียงใหม่ ตั้งอยู่ที่ตำบลห้วยแก้ว จังหวัดเชียงใหม่

โรงเรียนทั้ง 4 แห่งนี้ ภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว ได้ถูกยุบรวม กิจการเข้า อยู่ในโรงเรียนมหาดเล็กหลวงกรุงเทพฯ แล้วรัชกาลที่ 7 ทรงพระราชทานนามให้ใหม่ว่า โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย

การแก้ไขขนบธรรมเนียมประเพณี

รัชกาลที่ 6 ได้โปรดให้เปลี่ยนแปลงประเพณี ให้สอดคล้องกับหลักสากล หลายอย่าง ดังนี้

1. ใช้พุทธศักราชเป็นศักราชในราชการ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ให้ใช้รัตนโกสินทร์ศก ถ้าย้อนเหตุการณ์เกิน ร.ศ. เป็นร้อย ๆ ปีนั้นยุ่งยากมาก รัชกาลที่ 6 จึงโปรดให้เปลี่ยนมาใช้ พ.ศ. แทน พร้อมใช้วันที่ 1 เมษายน ตามวันทางสุริยคติเป็นวันขึ้นปีใหม่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2456 เป็นต้นมา

2. ตราพระราชบัญญัตินามสกุล เมื่อ 22 มีนาคม พ.ศ. 2455

3. กำหนดคำนำหน้านามสตรี – เด็ก โดยกำหนดให้สตรีที่ยังโสดใช้คำนำหน้าว่า นางสาว ผู้ที่มีสามีแล้ว ใช้คำว่า นาง ส่วนผู้ชายใช้คำนำหน้าว่า นาย ส่วนคำนำหน้าเด็กให้ใช้ว่า เด็กชาย เด็กหญิง นอกจากนี้ ยังมีคำนำหน้าสตรีว่า คุณหญิง ท่านผู้หญิง อีกด้วย

4. เปลี่ยนแปลงการนับเวลา แต่เดิมเรานับเวลากันเป็น ทุ่ม โมง ยาม ได้โปรดให้เปลี่ยนแปลงการนับเวลาในราชการให้สอดคล้องกับสากลนิยม โดยให้ถือเวลาที่เที่ยงคืนเป็นเวลาเปลี่ยนวันใหม่และระยะเวลาทุ่ม โมง นั้นให้เปลี่ยนเป็น นาฬิกา ให้นับเวลาเป็น ก.ท. (ตั้งแต่เที่ยงคืนถึงเที่ยงวัน) เหมือนกับ A.M และให้ใช้ ล.ท. (ตั้งแต่เที่ยงวันถึงเที่ยงคืน) เหมือนกับ P.M.

ให้ใช้เวลามาตราฐานสากล โดยนานาประเทศยึดถือเอาเวลาที่เมืองกรีนิช ประเทศอังกฤษเป็นมาตรฐาน โดยตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ของประเทศไทย มีเวลาเร็วกว่าเมืองกรีนิช 7 ชั่วโมง

5. ตรากฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. 2467

6. เปลี่ยนการแต่งกายสตรี โดยผู้หญิงเริ่มนุ่งผ้าซิ่น นุ่งผ้าถุงแทนการโจงกระเบน สตรีนิยมไว้ผมยาวเกล้าเป็นมวย หรือ ไว้ผมบ๊อบแบบชาวตะวันตก

กวีที่สำคัญ

พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (พระองค์เจ้ารัชนิ์แจ่มจรัส)

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

เสถียร โกลเสศและนาคะประทีป พระยาอนุমানราชชน (ยง เสถียร โกลเสศ)

พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ)

พระยาศรีสุนทรโวหาร (สนิท สาถักษณ์)

พระสวระประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป)

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

ในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้เกิดสงครามโลกครั้งที่ 1

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 1 เกิดขึ้น ประมาณ 1 สัปดาห์ รัฐบาลไทยได้ดำเนินนโยบายโดยประกาศความเป็นกลาง เมื่อ วันที่ 6 สิงหาคม 2457 เพราะอังกฤษและฝรั่งเศส มีอำนาจอยู่ในประเทศรอบ ๆ บ้านเรา จะทำให้เราเดือนร้อน การประกาศในครั้งนี้ รัฐบาลไทยตระหนักดีว่า ไทยไม่สามารถรักษาความเป็นกลางได้ตลอดไป การประกาศในครั้งนี้เป็นการยืดระยะเวลาออกไปเท่านั้น เพราะไทยเป็นประเทศเล็ก ๆ อังกฤษและฝรั่งเศสจะยึดประเทศของเรา เมื่อไรก็ได้ แต่ เขายังไม่เห็นความจำเป็น เราจึงเป็นกลางอยู่ได้ รัฐบาลไทย มองถึงประโยชน์ที่เราจะเข้าร่วม สงคราม การที่ไทยประกาศความเป็นกลางอยู่ ถ้าฝ่ายสัมพันธมิตรเป็นฝ่ายชนะ การที่ไทยประกาศความเป็นกลางก็ มีแต่เสมอตัวหรือไม่ก็ขาดทุน อังกฤษและฝรั่งเศสต้องทำอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อที่เขาจะได้ประโยชน์ อาทิ ได้ชาว เยอรมันออกจากประเทศของเราให้หมด เลิกค้าขายกับเยอรมัน ซึ่งเราจะเสียเปรียบถ้าสงครามสงบลง เมื่อรัฐบาล คิดแบบนี้ ไทยจึงประกาศสงครามกับฝ่ายมหาอำนาจกลาง (เยอรมัน ออสเตรีย ฮังการี ตุรกี) เมื่อ 22 กรกฎาคม 2460

ประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 7 (พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว) (25/11/2468- 02/03/2477)

ด้านการปกครองในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 – 24 มิถุนายน 2475)

ระเบียบบริหารราชการส่วนกลาง

ระเบียบบริหารราชการส่วนกลาง

- รัชกาลที่ 7 ได้โปรดให้รวมกระทรวงธรรมการไว้ในกระทรวงศึกษาธิการแล้วเปลี่ยนชื่อเป็น กระทรวงธรรมการ -
- ยกเลิกกระทรวงมุรธาธร โดยโอนงานไปอยู่ร่วมกับ กรมราชเลขาธิการ
- รวมกระทรวงพาณิชย์และกระทรวงคมนาคมจัดเป็นกระทรวงเดียวกันเรียกชื่อว่า กระทรวงพาณิชย์และคมนาคม
- รวมกระทรวงทหารเรือเข้ากับกระทรวงกลาโหม

มีการจัดตั้งสภาที่ปรึกษาราชการ ได้แก่

อภิรัฐมนตรีสภา เพื่อเป็นที่ปรึกษาราชการทั้งปวงในพระองค์ สมาชิกของสภานี้ล้วนเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ สภานี้กำหนดให้มีการประชุมสัปดาห์ละ 1 ครั้ง ในวันศุกร์ โดยมี รัชกาลที่ 7 เป็นประธาน มีการประชุมครั้ง องคมนตรีสภา จัดตั้งเมื่อ 2 กันยายน 2470 มีคณะกรรมการจำนวน 40 คนเรียกว่า สภากรรมการองคมนตรี เปิด ประชุมสภาครั้งแรกเมื่อ 30 พฤศจิกายน 2470 โดยมี กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์เป็นประธานสภา องคมนตรีสภานี้ กล่าวกันว่า จะโปรดให้ทำหน้าที่เป็น รัฐสภา เพื่อสถาปนาระบบประชาธิปไตยในเวลาต่อมา

เสนาบดีสภา สภานี้เดิมเคยมีอยู่แล้ว ประกอบด้วยสมาชิกผู้เป็นเสนาบดีบังคับบัญชาราชการกระทรวงต่าง ๆ มีหน้าที่สำหรับทรงปรึกษาหารือราชการ อันกำหนดไว้ให้ เป็นหน้าที่ในกระทรวงนั้น ๆ ในการประชุม รัชกาลที่ 7 ทรงเป็นประธาน นอกจากทั้ง 3 สภานี้แล้วยังมี

สภาป้องกันพระราชอาณาจักร สำหรับทำหน้าที่ พิจารณาและทำความตกลง ในนโยบายวิธีป้องกันพระราชอาณาจักรและประสานงาน ในราชการของกระทรวงฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน

สภาการคลัง มีหน้าที่ตรวจตราวินิจฉัยเงินงบประมาณของแผ่นดินและรักษาผลประโยชน์ทางการเงินของประเทศ และวินิจฉัยการคลังเสนอต่อพระมหากษัตริย์สภาทั้งหมดนี้ได้ถูกยกเลิกไป หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นประชาธิปไตย

ระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาค

-รัชกาลที่ 7 โปรดให้ยกเลิกภาคที่จัดตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6

-มีการรวมมณฑลหลายมณฑลเข้าเป็นมณฑลเดียวกัน เช่น รวมมณฑลมหาสารภูมิกับมณฑลพายัพเป็น มณฑลพายัพ รวมมณฑลอุบลราชธานีกับมณฑลร้อยเอ็ด ไปอยู่ใน มณฑลนครราชสีมา ยุบมณฑลปัตตานีร่วมกับ มณฑลนครศรีธรรมราช ยุบมณฑลนครชัยศรีรวมกับมณฑลราชบุรี ยุบมณฑลนครสวรรค์รวมกับมณฑลอยุธยา นอกจากนี้ยังโปรดให้ยุบจังหวัดต่าง ๆ เช่น ยุบจังหวัดสุโขทัยไปรวมกับจังหวัดสวรรคโลก ยุบจังหวัดกาฬสินธุ์ไปรวมกับจังหวัดมหาสารคาม จังหวัดต่าง ๆ ที่ถูกยุบไปมีดังนี้ สุโขทัย หล่มสัก ชัยภูมิ กาฬสินธุ์ หล่มสัก ตะกั่วป่า สายบุรี พระประแดงและมินบุรี

จำนวนมณฑลเดิมมี 14 มณฑล ลดเหลือ 10 มณฑล และจังหวัดเดิม มี 79 จังหวัดลดเหลือ 70 จังหวัด การเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ 24 มิถุนายน 2475

มูลเหตุของการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชเป็นระบอบประชาธิปไตย

1. ความไม่พร้อมในการเป็นพระมหากษัตริย์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะพระองค์ไม่ได้เตรียมตัวมาเพื่อเป็นพระมหากษัตริย์ จึงไม่กล้าตัดสินใจ ทั้งที่มีอำนาจสิทธิ์ขาด โดยสมบูรณ์แบบในการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช แต่อำนาจต่าง ๆ ตกอยู่กับคณะอภิรัฐมนตรีสภา อาทิ การยับยั้งการพระราชทานรัฐธรรมนูญ ให้แก่ประชาชน แล้วเปลี่ยนการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตย เนื่องในโอกาสกรุงเทพมหานคร มีอายุครบ 150 ปี ในวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2475

2. ราษฎรมีการศึกษาเพิ่มมากขึ้น ได้รับข่าวสาร ความรู้ แนวคิดจากชาติตะวันตก ที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ ในรูปแบบประชาธิปไตย โดยเฉพาะผู้ที่ไปศึกษามาจากทวีปยุโรป อาทิ พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน) สำเร็จการศึกษาวิชาการทหารจากประเทศเยอรมัน หลวงพิบูลสงคราม (แปลก ชิตะสังคะ) สำเร็จการศึกษาวิชาการทหารปืนใหญ่จากประเทศฝรั่งเศส หลวง

สินธุ์สงคราม (ร.ท. สินธุ์ กมลนาวิน) สำเร็จการศึกษาวิชาการทหารเรือจากประเทศเดนมาร์ก หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกทางกฎหมายจากประเทศฝรั่งเศส หลวงโกวิท ภัยวงศ์ (ควง ภัยวงศ์) สำเร็จการศึกษาวิชาวิศวกรรมจากประเทศฝรั่งเศส นายประยูร ภมรมนตรี สำเร็จการศึกษาวิชาการเมืองจากประเทศฝรั่งเศส

3. ปัญหาเรื่องเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ส่งผลกระทบต่อการบริหารประเทศ ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สาเหตุภายในประเทศสืบเนื่องมาจากมีการใช้จ่ายเงินฟุ่มเฟือย ในตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 6 รัฐบาลหารายได้ไม่พอกับการใช้จ่ายทำให้ขาดดุลงบประมาณ ถึงแม้ว่าพระองค์จะตัดทอนรายจ่ายของรัฐที่เป็นเงินเดือนของพระองค์ ลดจำนวนมหาดเล็ก ขุมมณฑล ขุมจังหวัด เพื่อลดจำนวนข้าราชการลง ก็ยังไม่สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจได้ การแก้ปัญหาต่าง ๆ แบบนี้ทำให้ฐานะการเงินดีขึ้นบ้าง แต่ก็มีผู้ไม่พอใจโดยเฉพาะข้าราชการที่ถูกปลด หรือแม้แต่ข้าราชการที่ไม่ถูกปลด แต่มีการเก็บภาษีเงินเดือนข้าราชการ จากมูลเหตุดังกล่าวที่นำไปสู่เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบ ประชาธิปไตย โดย คณะราษฎร ขณะที่ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแปรพระราชฐาน ณ พระราชวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ “คณะราษฎร” ทำการปฏิวัติประกาศยึดอำนาจ โดยนำกำลังทหารและพลเรือน เข้ายึดสถานที่สำคัญของทางราชการและควบคุม บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ เจ้านายชั้นสูงและข้าราชการฝ่ายรัฐบาล ไปไว้ ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม เพื่อเป็นตัวประกันเมื่อคณะราษฎรยึดอำนาจได้แล้ว จึงประกาศใช้หลัก 6 ประการบริหารประเทศได้แก่ หลักเอกราช หลักความปลอดภัย หลักเศรษฐกิจ หลักเสมอภาค หลักเสรีภาพ หลักการศึกษา

ด้านเศรษฐกิจ

ในสมัยรัชกาลที่ 7 ประเทศไทยกำลังประสบภาวะทรุดโทรมอย่างยิ่ง โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจ รัฐบาลได้ตัดทอนรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออกไปอย่างมากมาย ในปี พ.ศ. 2469 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตัดทอนรายจ่ายในราชสำนัก เพื่อเป็นตัวอย่าง แก่หน่วยงานราชการต่าง ๆ มีการลดจำนวนข้าราชการ ในกระทรวงต่าง ๆ ให้น้อยลง พระองค์ยินยอมลดรายได้ที่จะถวายให้กับพระคลังข้างที่ นอกจากนี้พระองค์ทรง มีพระราชปรารภ ให้คนไทยหางานอย่างอื่นทำนอกจากการยึดอาชีพรับราชการ ถึงเวลาที่คนไทยต้องหันไปประกอบอาชีพทางการค้า และการอุตสาหกรรมให้มากขึ้น แต่ในขณะนั้นภาวะเศรษฐกิจโลกเริ่มตกต่ำลงอย่างมาก ส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจของประเทศไทย ให้ทรุดหนักลงไปอีก ประชาชนต่างเดือดร้อนอย่างมาก “เกิดภาวะข้าวยากหมากแพง” รัชกาลที่ 7 ได้ใช้มาตรการตัดทอนรายจ่ายอย่างเข้มงวดที่สุด ตลอดจนปลดข้าราชการออกจากตำแหน่งเป็นจำนวนมาก จัดการขุมมณฑลต่าง ๆ ที่ราชอาณาจักร ประกาศยุบจังหวัด งดจ่ายเบี้ยเลี้ยงข้าราชการ

ในเดือนกันยายน 2474 รัฐบาลประกาศงดใช้มาตรฐานทองคำ และกำหนดค่าเงินตามปอนด์สเตอร์ลิง เพื่อปรับงบประมาณประจำปีให้เข้าสู่ดุลยภาพ ออกพระราชบัญญัติการเก็บภาษีอากรใหม่ ในเดือนพฤษภาคม 2475 รัฐบาลได้ขายทองคำทุนสำรองของประเทศที่มีอยู่ทั้งหมด 17 พฤษภาคม 2475 รัฐบาลประกาศเพิ่มภาษีราษฎร โดยเฉพาะ

ข้าราชการ เรียกว่าเงินเดือน ประชากรในประเทศตกงานมากขึ้น กิจการค้าเกือบทั้งหมดตกเป็นของชาวต่างชาติ เหตุการณ์ทั้งหมดจึงนำไปสู่ การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศเป็นแบบประชาธิปไตย

ด้านศาสนา

การบูรณะปฏิสังขรณ์ ในสมัยรัชกาลที่ 7 ไม่มีการสร้างวัดเพิ่มเติม อันเนื่องจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก มีการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามเนื่องในโอกาสกรุงเทพมหานครครบรอบ 150 ปี อาทิ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดสุรรณดาราราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี การพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ นับเป็นครั้งแรกที่มีการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับอักษรไทยจนจบบริบูรณ์ จนได้ขนานนามว่า “พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ” มีตราช้างเป็นเครื่องหมาย ซึ่งหมายถึงเป็นของชาวไทยทุกคน เมื่อจัดพิมพ์เสร็จแล้วได้แจกจ่ายไปตามมหาวิทยาลัยและหอสมุดนานาชาติทั่วโลก

การประกวดแต่งหนังสือสอนพระพุทธศาสนาสำหรับเด็ก หนังสือที่ได้รับพระราชทานรางวัลจะจัดพิมพ์เพื่อเผยแพร่และแจกจ่าย ในพระราชพิธีวันวิสาขบูชา เป็นประจำทุกปี

ด้านสังคม

ลักษณะชนชั้นทางสังคมหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง สภาพของบุคคลได้เปลี่ยนไปอันเนื่องมาจากระบบการปกครอง โดยมีสภาพพอสรุปได้ดังนี้

พระมหากษัตริย์ ทรงอยู่ในตำแหน่งประมุขของประเทศ ไม่สามารถใช้อำนาจสิทธิ์ขาดอย่างระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช เพราะต้องบริหารราชการภายใต้รัฐธรรมนูญ โดยใช้อำนาจบริหารทางรัฐบาลใช้อำนาจนิติบัญญัติทางรัฐสภาใช้อำนาจตุลาการทางศาล

พระบรมวงศานุวงศ์ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ ถูกห้ามยุ่งเกี่ยวทางการเมือง อำนาจที่เคยได้รับในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ถูกยกเลิกโดยสิ้นเชิง และให้ปฏิบัติตามกฎหมายเหมือนประชาชนโดยทั่วไป ขุนนาง ข้าราชการยังคงมีบทบาททางการเมือง แต่เป็นบุคคลรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษามาจากประเทศทางตะวันตก ในระยะแรก ฐานันดรและราชทินนามของขุนนางยังคงมีอยู่ แต่ขุนนางทุกคนต้องปฏิบัติตามให้ถูกต้องภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ ราชฎม มีสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ สามารถประกอบอาชีพ ตามความต้องการ ตามความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล

ด้านการศึกษา

ในสมัยนี้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีนโยบาย ที่สนับสนุนการศึกษาอย่างเต็มที่ ถึงแม้ว่าจะประสบกับปัญหาเศรษฐกิจก็ตาม พระองค์ตัดทอนรายจ่ายของแผ่นดินหลายประการแต่ไม่ทรงตัดรายจ่ายด้านการศึกษาเลย เพราะพระองค์ต้องการให้ประชาชนมีความรู้ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยให้มากขึ้น พระองค์โปรดฯ ให้ทุนการศึกษาสำหรับผู้ที่จะไปเรียนต่อต่างประเทศ และจัดสรรงบประมาณให้แก่การศึกษาภายในประเทศถึงปีละ 3 ล้านบาท แทนการเก็บเงินบำรุงการศึกษาจากราชฎม

ด้านวรรณคดีและวรรณกรรม

พระราชพงศาวดาร กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (พ.ศ. 2419 – พ.ศ. 2487) มีชีวิตอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 5 – 8
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา พ.ศ. 2419 – 2486)

ผลงานของท่าน ในนามปากกา ครูเทพ อาทิ บทเพลงกราวกีฬา โคลงกลอนครูเทพ จันทราจิต แม่เมฆคำยังเรขอบ
น้ำเงิน ยิวาวิฑู มีบทละครพูด 4 เรื่อง คือ บ้อยใหม่ แม่ศรีครัว หมั้นไว้ ตางาะ และเรื่องสั้นอีกมากมาย
พระยาศรีสุนทรโวหาร (สนั่น สาลักษณ์ พ.ศ. 2424 – พ.ศ. 2466) งานนิพนธ์ที่สำคัญคือ อิลราชคำฉันท์
นายชิต บุรทัต (พ.ศ. 2435 – พ.ศ. 2485) ผลงานชิ้นเอกคือ สามัคคีเภทคำฉันท์

พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ (พ.ศ. 2422 – พ.ศ. 2484) เจ้าของนามปากกา อ.น.ก. วรรณกรรมที่
สำคัญเรื่องหนึ่ง คือ สงครามการค้ากลอน แต่งเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2470 (สมัยรัชกาลที่ 7)

พระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป พ.ศ. 2432 – พ.ศ. 2488)

กามนิต ทศมนตรี หิโตประเทศ นิยายเบงกาลี ได้รับประกาศนียบัตรของวรรณคดีสโมสร กถาสรีตสาคร ปาชาหรือ
นิยายมากเรื่องฟอลคอน (เจ้าพระยาวิชาเยนทร์) โลกนิติไตรพากย์ ธรรมนิติ บันเทิงทศวาร คนมี

พระยาอนุমানราชชน (ขง เสถียร โกลศ พ.ศ. 2431 – พ.ศ. 2512) ผลงานของท่าน เช่น ช่วยพระยาอุปกิตศิลป
สาร ในการแต่ง บทดอกสร้อยเรื่อง รำพึงในป่าช้า

ด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

ความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน

การเสด็จเยือนประเทศใกล้เคียง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสั่งสรรค้ทำความรู้จักกับชาว
ต่างประเทศ ภายในพระราชอาณาจักรแล้ว พระองค์ยังหาโอกาสไปเยือนประเทศต่าง ๆ ที่มีอาณาเขตใกล้ชิดติดต่อกับ
ประเทศของเรา เพื่อทรงเชื่อมความสัมพันธ์ไมตรี ให้ดียิ่งขึ้น อาทิ ได้เสด็จเมืองสิงคโปร์ ซวา และในเกาะชวา

นอกจากนี้ยังได้เสด็จ ประพาสพิพิธภัณฑสถาน ที่ฝั่งศพระเจ้าแผ่นดินญวนทุกแห่ง ตลอดจนพระอารามที่
สำคัญในกรุงเว้ จากนั้นได้เสด็จ ทางรถยนต์มาไซ่ง่อนถึงพนมเปญผ่านพระตะบองกลับประเทศไทยทางรถไฟจาก
อรัญประเทศถึงกรุงเทพฯ วันที่ 8 พฤษภาคม 2473 รวมเวลาเสด็จประพาสอินโดจีน 33 วัน

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย ใน พ.ศ. 2475 รัฐบาลได้เร่งรัดจัดทำ
ประมวลกฎหมายที่ยังขาดอยู่อย่างรีบด่วน จนสามารถประกาศใช้ได้ ในปี พ.ศ. 2478 รัฐบาลไทยได้พยายามเปิด
การเจรจากับประเทศต่าง ๆ เพื่อขอแก้ไขสนธิสัญญาที่ทำมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 และที่แก้ไขในสมัยรัชกาลที่ 6